

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav slavistických a východoevropských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Kateřina Spurná

**Odras latiny v charvátskohlaholských
památkách**

**Překladová technika ablativu absolutního v charvátskohlaholské
Benediktově Řeholi**

The influence of Latin on Croatian Glagolitic
monuments

The translation method of ablative absolute in the Croatian
Glagolitic Rule of Saint Benedict

Praha 2010

Vedoucí práce:
Mgr. Václav Čermák, Ph.D.

Ráda bych vyjádřila poděkování vedoucímu práce Mgr. Václavu Čermákovi, Ph.D. za cenné připomínky a trpělivost, dále mé poděkování patří Mgr. Martinu Bažilovi, Ph.D. z ÚŘLS za pomoc s problematickými aspekty latinského ablativu absolutního.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 26.4.2010

.....

Anotace

Předkládaná práce se věnuje analýze překladové techniky latinského ablativu absolutního do církevní slovanštiny chorvatské redakce na materiálu církevněslovanského překladu Benediktovy Řehole. Kromě samotné analýzy jsou podány i základní informace o latinské Benediktově Řeholi a jejích překladech do jiných jazyků. Prostor je věnován dosavadním edicím církevněslovanského překladu i studiím, které se tomuto tématu věnují. Stručně je pojednáno o problematice ablativu absolutního v klasické i pozdní latině, pozornost je zaměřena i na staroslověnský dativ absolutní.

Závěr práce obsahuje stručné zhodnocení analyzovaného materiálu, v přílohách je pak uveden tabulkový přehled jednotlivých typů překladu a také soupis všech výskytů ablativu absolutního spolu s jejich církevněslovanskými ekvivalenty.

Klíčová slova

Benediktova Řehole, latinský ablativ absolutní, překladová technika, staroslověnština, církevní slovanština, chorvatskohlaholské písemnictví

Summary

This work tries to analyze the translation method of the Latin ablative absolute in the Croatian Glagolitic version of the Rule of Saint Benedict. Besides the concrete analysis, the work presents basic information about The Rule of Saint Benedict, translations of this important literary work from Latin in other European languages, editions of the Croatian Glagolitic translation and about most important studies on this text. The Latin ablative absolute and Old Church Slavonic dative absolute, which corresponds to absolute construction in Latin, are also briefly elaborated.

The conclusion contains short classification and evaluation of all analysed material, including the list of all examples of ablative absolute that were found in the original text of The Rule of Saint Benedict with their equivalents in Croatian Glagolitic translation.

Key words

The Rule of Saint Benedict, Latin ablative absolute, the translation method, The Old Church Slavonic, The Church Slavonic, Croatian Glagolitic texts

Obsah

1. Úvod	7
2. Benediktova Řehole a její církevněslovanský překlad.....	9
2.1 Benediktova Řehole.....	9
2.2 Církevněslovanský překlad Benediktovy Řehole.....	10
3. Edice a studie církevněslovanského překladu Benediktovy Řehole.....	13
3.1 Edice Benediktovy Řehole.....	13
3.2 Předchozí studium církevněslovanského překladu Benediktovy Řehole.....	14
4. Ablativ absolutní	17
4.1 Ablativ absolutní v klasické latině.....	17
4.2 Ablativ absolutní v pozdně latinských textech.....	19
5. Problematika dativu absolutního ve staroslověněštině.....	21
6. Analýza zpracovaného materiálu.....	24
6.1. Latinský ablativ absolutní tvořený participiem perfekta pasiva	26
6.1.1 opis participiem préterita aktiva.....	26
6.1.2 opis participiem prézenta aktiva	32
6.1.3 opis vedlejší větou	33
6.1.4 opis substantivem s předložkou	38
6.1.5 opis bezpředložkovým instrumentálem	41
6.2. Latinský ablativ absolutní tvořený participiem prézenta aktiva	43
6.2.1 opis participiem prézenta aktiva	43
6.2.2 opis participiem préterita aktiva	45
6.2.3 opis vedlejší větou	46
6.2.4 opis substantivem s předložkou	49
6.2.5 opis bezpředložkovým instrumentálem	50
6.3 Překlad dativem absolutním.....	53
6.4 Chybějící církevněslovanský ekvivalent	55
6.5. Problematické případy.....	59
7. Závěr	63
Seznam použité literatury	67
Příloha 1 - Tabulkový přehled dokladů s uvedením typu církevněslovanského překladu	69
Příloha 2 - Soupis ablativů absolutních a jejich církevněslovanských ekvivalentů.....	70

1. Úvod

Studium památek charvátskohlaholského písemnictví představuje dosud jeden z otevřených problémů paleoslovenistického bádání. Pozorost badatelů byla v této oblasti zaměřena především na zkoumání textů liturgické povahy, které mají vztah k památkám klasické staroslověnštiny i k ostatním redakcím církevní slovanštiny. Předmětem zájmu byla v minulosti především snaha stanovit rozsah původního cyrilometodějského překladu Bible na základě úryvků z charvátskohlaholských misálů a breviářů. Z neliturgických textů pak byla pozornost soustředěna zejména na památky, v nichž se ve větší míře uplatňuje vliv národního jazyka. Stranou zájmu badatelů tak doposud stál charvátskohlaholský překlad Benediktovy Řehole, jehož detailní analýza by mohla přinést řadu nových údajů o neliturgických textech církevní slovanštiny chorvatské redakce.

Rukopis církevněslovanského překladu Benediktovy Řehole, který se do dnešní doby zachoval v jediném exempláři, vznikl s největší pravděpodobností v poslední čtvrtině 14. století v Dalmácii; přítomné lexikální archaismy však nasvědčují tomu, že předloha pochází snad již ze 12. století. Překlad latinské Benediktovy Řehole do církevní slovanštiny chorvatské redakce lze považovat za významný literární počín především z důvodu existence malého počtu překladů tohoto základního díla západního monasticismu do jiných evropských jazyků. Tato skutečnost je kromě výše zmíněných důvodů dostatečně pádným argumentem pro nutnost podrobit církevněslovanskou verzi zevrubné analýze především po stránce jazykové. Takováto analýza vyžaduje zejména zkoumání překladové techniky nejdůležitějších jevů latinské syntaxe, na nichž lze nejlépe ilustrovat přístup překladatele k latinskému originálu. Mezi takovéto jevy lze kromě infinitivních konstrukcí, gerundia a gerundiva či participií zařadit i ablativ absolutní, jehož způsoby překladu se pokusí zhodnotit a klasifikovat tato práce.

V této souvislosti je třeba upozornit na skutečnost, že se jedná v podstatě o první pokus o zhodnocení církevněslovanského překladu Benediktovy Řehole ve vztahu k latinskému originálu, nepočítáme-li Ostojićovu edici. Tento vytyčený úkol komplikuje jednak nedostatek literatury zabývající se daným tématem, dále výše naznačený časový odstup mezi dobou překladu textu a vznikem rukopisu, který máme dnes k dispozici, a v neposlední řadě také absence přesnějšího popisu jazyka chorvatské redakce ať už po stránce gramatické či lexikální.

Než bude přistoupeno k samotné analýze a zhodnocení materiálu, bude podán stručný přehled dějin textu latinské Benediktovy Řehole (kap. 2.1), bude pojednáno o vzniku a osudech církevněslovanského překladu (kap. 2.2), jeho edicích (kap. 3.1) a literatuře, která se

této problematice věnuje (3.2). Nedílnou součástí práce je také stručný úvod do problematiky latinského ablativu absolutního v jeho klasické (kap. 4.1) i pozdní podobě (kap. 4.2) a shrnutí poznatků o vazbě staroslověnského dativu absolutního (kap. 5), který je nejčastěji považován za ekvivalent latinské polovětné konstrukce, zejména v církevněslovanských překladech staršího období. Tyto kapitoly slouží především k uvedení do dané problematiky a případně i k upozornění na obtíže, se kterými je možné se setkat při zpracování materiálu a jeho následném zhodnocení.

Při analýze excerpce získaného materiálu (kap. 6) bude srovnáván latinský ablativ absolutní s překladem do církevní slovanštiny. Pro snazší orientaci čtenáře v latinském a církevněslovanském textu bude přihlíženo také k novočeskému překladu. Jednotlivé doklady budou dle potřeby komentovány, pozornost se však nebude soustřeďovat pouze na problematiku ablativu absolutního, ale také na další vybrané jevy církevněslovanského překladu ve vztahu k latinskému originálu. I přes veškerou snahu nebylo možné paralely všech latinských ablativů absolutních v církevněslovanském textu jednoznačně určit a klasifikovat, proto byly pro tyto doklady vyčleněny speciální kapitoly (6.4 a 6.5), v nichž budou tyto případy zhodnoceny samostatně.

Pro větší přehlednost výsledků analýzy církevněslovanského překladu latinského originálu bude v příloze práce uveden tabulkový přehled jednotlivých typů překladu (Příloha 1), který ve stručnosti shrne výsledky získané klasifikací daného materiálu. Následovat bude soupis latinských ablativů absolutních a jejich církevněslovanských paralel, jehož jednotlivé položky budou seřazeny podle výskytu dokladů v textu (Příloha 2).

2. Benediktova Řehole a její církevněslovanský překlad

2.1 Benediktova Řehole

Latinský text Benediktovy Řehole (Regula Benedicti) vznikl v 1. polovině 6. století v klášteře Monte Cassino. Autorem tohoto významného literárního díla raného středověku byl zakladatel západoevropského mnišství Benedikt z Nursie,¹ který svůj soupis pravidel řádového života čítající 73 kapitol sepsal pro jím vedenou mnišskou komunitu. Jako zdroj Benediktovi sloužila pravděpodobně tzv. Regula magistri,² i když vztah mezi těmito dvěma díly není doposud uspokojivě objasněn. Všeobecně je přijímán názor, že jedna čtvrtina Řehole Benediktovy je převzata z Řehole Magistrovy a více než polovina je jí velmi výrazně ovlivněna. Původ této starší řehole je pak třeba hledat v některém z klášterů jižní Galie, nejčastěji se hovoří o klášteře Lerins založeném roku 410.³

Osud latinského originálu Benediktovy Řehole byl úzce spojen s dějinami kláštera na Monte Cassinu. Tato klášterní komunita byla roku 577 zničena Langobardy a mniši museli prchnout do Říma.⁴ Přinesli s sebou pravděpodobně jediný exemplář Řehole, který se později dostal do papežské knihovny. Kolem roku 600 došlo k úpravě tohoto textu a upravenou podobu pak obdrželi mniši, kteří se na příkaz papeže Řehoře Velikého vydali na misijní působení do Británie. Zde byl mezi lety 700 až 710 pořízen další opis dnes známý pod názvem Codex Oxoniensis, který je považován za nejstarší text, jenž máme k dispozici.⁵

Původní text z papežské knihovny se vrátil do kláštera na Monte Cassinu v polovině osmého století. Roku 787 navštívil tento obnovený klášter Karel Veliký, jenž se v té době zabýval církevní a klášterní reformou, a dozvěděl se, že rukopis uchovávaný v Itálii se liší od rukopisu Řehole užívaného ve Franské říši. Po svém návratu do Cách poslal dopis opatu kláštera Monte Cassino Theodemarovi, v němž ho prosí o pořízení opisu pro klášter Inden (dnes Kornelimünster). Odpověď císaři a snad i příslušný opis pořídil Paulus Diaconus, jeden ze vzdělanců působících v pozdější době na Karlově dvoře. V druhé polovině 9. století museli mniši z Monte Cassina opět utéct, tentokrát do Teany v Kampánii. Znovu si s sebou odnesli i rukopis, ten se však při požáru kláštera v Teaně ztratil.

¹ Roku 529 založil první samostatný západoevropský klášter Mons Cassinus.

² Název díla je odvozen podle schématu výstavby jednotlivých kapitol, kdy mnišský učeň klade otázky a učitel (lat. magister) mu na ně odpovídá.

³ Holzherr 2001: 11.

⁴ Koupil 1998: LII.

⁵ Holzherr 2001: 24.

V první polovině 9. století přišli do kláštera v Ideny dva mniši z Reichenau, aby získali nové informace ohledně reformy klášterů. Při té příležitosti zde proběhlo opsání rukopisu, který byl pořízen v Monte Cassinu na přání Karla Velikého. Grimald, jeden ze dvou výše zmíněných mnichů, se pak stal opatem v klášteře v St. Gallen a nechal pro svůj klášter taktéž pořídit vlastní opis Řehole. A právě posledně zmiňovaný rukopis se dnes zachoval v tamější klášterní knihovně pod názvem Codex Sangallensis 914. Podle tvrzení Rudolfa Hanslika představuje dnes tento kodex nejvýznamnější rukopis Benediktovy Řehole, který máme k dispozici.⁶

Co se týče překladů tohoto literárního díla do ostatních jazyků, nezbyvá než konstatovat, že ve středověku byla Regula Benedicti překládána do jednotlivých národních jazyků jen zřídka.⁷ V 10. století vznikl překlad do anglosaštiny, ve 12. století pak do arménštiny; velice málo se ví o překladu tohoto díla do řečtiny, z něhož jsou dochovány pouze fragmenty. Podle Anežky Vidmanové vznikl ve slovanském prostředí v 11. století překlad do církevní slovanštiny české redakce.⁸ Tato informace však není podložena dochováním textů, existence takového překladu se pouze předpokládá v souvislosti s fungováním slovanského kláštera na Sázavě, který jako klášter benediktinský mohl pravděpodobně mít k dispozici vlastní text Řehole, otázkou však zůstává, zda se skutečně jednalo o její církevněslovanskou verzi. Jediným středověkým překladem Řehole Benediktovy ve slovanském prostředí tak zůstává překlad do církevní slovanštiny chorvatské redakce.

2.2 Církevněslovanský překlad Benediktovy Řehole

Místo vzniku církevněslovanského překladu nelze dnes s naprostou jistotou určit. Text byl pořízen buď pro opatství svatého Jana v Biogradu nacházejícím se na pevnině naproti ostrově Pašman nebo v prostředí benediktinského kláštera sv. Kosmy a Damiána, který se nacházel přímo na Pašmanu. Tento klášter byl zřízen v roce 1125 u městečka Tkon v Čokovci, ale již v polovině 14. století byl zničen Benátčany. Zásahem opata Petra Zadranina⁹ byl opět obnoven a při této příležitosti došlo s největší pravděpodobností i k znovusepsání liturgických knih, které byly zničeny spolu s původním klášteřem. Mezi těmito liturgickými knihami byl zřejmě i rukopis Řehole Benediktovy. Dobou vzniku tak můžeme rukopis zařadit mezi nejstarší chorvatské hlaholské památky. Paleografické vlastnosti textu odpovídají

⁶ Koupil 1998: 52.

⁷ Hannick 2008: 56.

⁸ Kuřáková, E. – Vidmanová 2004: 134.

⁹ Christian Hannick uvádí, že rukopis mohl také vzniknout pro opatství sv. Jana, které se nacházelo na pevnině naproti Pašmanu. In: Hannick 2008: 188.

14. století, předloha je však považována za starší a pochází pravděpodobně již z 12. století, pro což svědčí některé archaismy přítomné v textu.¹⁰

Kodikologickým zkoumáním bylo zjištěno, že se rukopis původně skládal ze sedmi svazků po deseti listech. Ze třetího svazku však bylo vytrženo osm listů, takže z něj zůstaly zachovány pouze listy 21 a 30. Sedmý svazek postrádá další dva listy, konkrétně jsou to listy 64 a 67. Každá stránka kodexu má 22 řádků. Rukopis byl celkem třikrát opatřen paginací, poprvé pouze poslední list každého svazku. Druhá paginace proběhla později, a to hlaholskými grafémy v době, kdy rukopis ještě obsahoval výše uvedené ztracené listy. Potřetí byl kodex očíslován arabskými číslicemi.

Rukopis neobsahuje pouze církevněslovanský překlad latinské Regule Benedicti, ale i další texty. Na zadní straně rukopisu je připojen kalendář, na němž nalezneme nejstarší označené datum 23. března 1406, nejmladší zápis je pak z roku 1793. Nedlouho poté, v roce 1808, byl klášter na Pašmanu zrušen. Kodex dále obsahuje předpisy ohledně přijímání noviců do kláštera a pokyny k průběhu obřadů.

Po celou dobu existence kláštera rukopis pravděpodobně neopustil ostrov Pašman.¹¹ Po zrušení kláštera se dostal do rukou Antuna Mažuraniće, který ho roku 1853 prodal Ivanu Kukuljevićovi Sakcinskému. S knihovnou posledně zmiňovaného se pak rukopis dostal do Jihoslovanské akademie věd a umění (dnešní HAZU) v Záhřebu, kde je uložen dodnes.

Jazyk církevněslovanské verze Regule je směsí církevní slovanštiny charvátské redakce a jazyka národního, konkrétně čakavštiny ikavsko-ekavského nářečí.¹² Církevněslovanský překlad je oproti latinské předloze velmi volný,¹³ překladatel se zjevně vyhýbal pasivním konstrukcím,¹⁴ které jsou naopak pro latinu typické. Jazyk slovanského překladu vykazuje také některé odlišnosti od tabulkové klasické staroslověnštiny, např. koncovku *-mo* v 1. osobě plurálu indikativu prezenta a imperativu¹⁵ či odpadávání koncového *-тъ* ve 3. osobě singuláru¹⁶. Zajímavé prvky lze nalézt i na úrovni lexika, např. v podobě slovního spojení **ВЪЗДАТИ БЛАГОСЛОВЕНИЕ** místo obvyklého **БЛАГОСЛОВИТИ** jako ekvivalentu k latinskému *benedicere*.¹⁷

¹⁰ Hannick 2008: 187.

¹¹ Ostojić odmítá názory Ivana Milčetiće, který zastává stanovisko, že se text v 17. a 18. století nacházel na Krku. In: Ostojić 1965: 366.

¹² Damjanović 2005: 88.

¹³ Podle Hannicka byl překladatel případně opisovač či opisovači schopni latinskou předlohu reprodukovat pouze přibližně. In: Hannick 2008: 188.

¹⁴ Tato skutečnost je nejvíce patrná při překladu ablativu absolutního obsahujícího participium perfekta pasiva, viz kapitola 6.1.

¹⁵ Viz např. s. 32: *vstanimo*. Srov. Damjanović 2008: 94.

¹⁶ Viz s. 62.

¹⁷ Viz s. 38.

V souvislosti s církevněslovanským překladem Řehole Benediktovy je nutné vést v patrnosti, že původní text překladu vznikl pravděpodobně ve 12. století, jak již bylo výše zmíněno, do 14. století pak zřejmě docházelo k dalším opisům, takže je dnes velmi obtížné odlišit překladatelské chyby od písařských omylů a intervencí. Hannick k této problematice uvádí, že text, který máme k dispozici, vznikl s největší pravděpodobností na základě poškozené předlohy,¹⁸ pro což svědčí různé písařské chyby a méně srozumitelné úseky v textu. Konkrétní latinskou předlohu, se kterou pracovali překladatelé Řehole Benediktovy do jiných jazyků, a tedy i překladatel do církevní slovanštiny, je velice obtížné určit, což je také jeden z faktorů znesnadňujících analýzu překladové techniky.

¹⁸ Hannick 2008: 188.

3. Edice a studie církevněslovanského překladu Benediktovy Řehole

3.1 Edice Benediktovy Řehole

Pro studium církevněslovanského překladu Benediktovy Řehole jsou v dnešní době badatelům k dispozici tři edice této unikátní památky. První vydání připravil Armin Pavić, který již roku 1875 vydal památku v transliteraci z cyrilice do hlaholice s rozepsanými zkratkami původního hlaholského textu.¹⁹

Druhé vydání této památky pořídil Ivan Ostojić v rámci obsáhlé třídílné publikace *Benediktinci u Hrvatskoj*. Vlastní edice církevněslovanského textu je součástí posledního, třetího dílu výše uvedené práce. K vydání Ostojić přistoupil následujícím způsobem. Vzhledem ke skutečnosti, že církevněslovanský překlad je doložen pouze v jediném rukopise, bylo pro srovnání využito latinského znění,²⁰ které otiskl paralelně s církevněslovanským textem. Tento postup mu umožnil identifikovat některé chyby v církevněslovanském textu (např. písařské omyly) a upozornit na rozdíly mezi latinskou a církevněslovanskou verzí. V hranatých závorkách uvádí ta čtení církevněslovanského překladu, která jsou ve srovnání s latinským textem redundantní, v kulatých závorkách se pak nacházejí rozepsané zkratky hlaholského textu. Na skutečnost, že hlaholský rukopis neobsahuje církevněslovanský překlad každého latinského lexému, upozorňuje Ostojić skupinou tří teček, přičemž jedna taková skupina zpravidla odpovídá jednomu latinskému slovu, které není v církevněslovanském překladu doloženo. V některých případech však nelze určit, podle jakého klíče je stanoven počet lexémů nepřeložených do církevní slovanštiny, sám editor pak k tomuto problému dodává, že počet uvedených nepřeložených slov je pouze přibližný.²¹

Potřetí vyšel text církevněslovanského překladu Benediktovy Řehole ve fototypické edici vydané v Záhřebu v nakladatelství *Kršćanska sadašnjost* v roce 1985 u příležitosti oslav výročí Metodějova úmrtí. K tomuto vydání bylo při zpracování našeho materiálu přihlíženo v případě nejasností či problémů při interpretaci církevněslovanského překladu.

¹⁹ Bibliografický údaj zůstal nedostupný, a proto jsou informace o tomto vydání čerpány z Ostojićovi edice. Srov. Ostojić 1965: 366.

²⁰ Latinský text byl čerpán z teubnerské edice Eduarda Woelfflina *Benedicti regula monchorum* vydané v Lipsku roku 1895, v případě nejasností byla použita i edice *Regula sancti P. Benedicti*, která vyšla v Praze roku 1899. srov. Ostojić 1965: 368. Na tomto místě je však třeba uvést, že pro tuto práci nebyl latinský text obsažený v Ostojićově edici používán, hlavním zdrojem originálního textu byla především publikace Koupil 1998.

²¹ Ostojić 1965: 366.

3.2 Předchozí studium církevněslovanského překladu

Benediktovy Řehole

Analýze církevněslovanského překladu Benediktovy Řehole nebylo prozatím v odborné literatuře věnováno příliš mnoho prostoru. Jediné práce věnované v nedávné minulosti tomuto textu jsou studie Christiana Hannicka²² a Stjepana Damjanoviće,²³ s jejichž výsledky si dovoluji na tomto místě stručně seznámit.

Christian Hannick v úvodu svého článku, jehož základem je analýza biblických citátů, podává poměrně podrobný přehled o překladech Benediktovy Řehole do jiných starých jazyků a za pravděpodobné místo vzniku rukopisu označuje ostrov Pašman. Konstatuje také překvapivou skutečnost, že navzdory velikému významu tohoto díla nebyl text dosud podroben detailnějšímu zkoumání. Hannick dále upozorňuje na některé problémy při práci s Ostojićovým vydáním Benediktovy Řehole, především v souvislosti s nedostatečným poznámkovým aparátem. Nicméně na základě Ostojićovy edice lze podle jeho názoru vyslovit domněnku, že církevněslovanský text vznikl podle defektní latinské předlohy a že překladatel či opisovači nebyli s největší pravděpodobností schopni ve všech případech zpětně reprodukovat latinský text. Toto zjištění je možné podpořit i na základě materiálu této práce, jak je patrné např. z dokladu č. V v kap. 6.1.1, d. č. X v kap. 6.1.3, d. č. I. v kap. 6.2.2 a d. č. III v kap. 6.2.3.

Výsledkem analýzy biblických citátů obsažených v církevněslovanském textu, především v úvodu k Řeholi (Prologu), je pak zjištění, že se jejich znění neshoduje s obvyklým zněním jiných charvátskohlaholských památek. Kontrétně je zde uveden citát z knihy Přísloví 23:14 nacházející se v latinském textu v kapitole 2:29 ve znění *percute filium tuum virga et liberabis animam eius a morte*. V církevněslovanském textu (f. 7b, ř. 1-2) je pro překlad latinského lexému *virga* použit výraz *šiba* místo obvyklejšího církevněslovanského výrazu *palica*, který je doložen v podobném kontextu v žalmu 2:9 v Pařížském a Lobkovickém žaltáři. V této souvislosti je však třeba uvést, že i při analýze překladové techniky ablativu absolutního byly nalezeny citáty žalmů,²⁴ které navzdory tvrzení Hannicka přesně odpovídají znění uvedenému v Pařížském²⁵ či Lobkovickém žaltáři.²⁶

Dále je zmíněn lexém *custodia* obsažený v žalmu 38:2-3. V církevněslovanské Benediktově Řeholi (f.12a, ř.13) je přeložen výrazem *obara* na rozdíl od Pařížského a Lobkovického žaltáře, kde je užit lexém *shrana*, resp. *shranja*. Lexémy *obarovati* a *obara* se

²² Hannick 2008.

²³ Damjanović 2005: 84-95.

²⁴ Viz s. 29 a 39.

²⁵ Vajs 1916: 63, 121.

²⁶ Vajs 1916: 2.

podle Hannicka neobjevují v památkách této oblasti dříve než ve 14. století, nejdříve je pak můžeme zaznamenat v textech pocházejících z oblasti Bosny.

Za pozornost stojí také 1 Cor 2:9, kde došlo v úseku *nec in cor hominis ascendit*, který se vyskytuje pouze v určité části latinských biblických textů, v církevněslovanské Benediktově Řeholi ke změně, již není možné vysvětlit na základě textové tradice hlaholských biblických textů.

Další nesrovnalosti lze nalézt ve znění žalmu 33:10 (*Nihil deest timentibus eum*, cap. 2. 36) v církevněslovanském překladu (f. 8a, ř. 3-5: *ni o čem že o ubozi ki s bogom ubogujut*) a textu Vulgáty (*Quoniam non est inopia timentibus eum*). Církevněslovanská verze je, jak dosvědčuje toto místo, spíše parafrází než překladem. Paralelu pro toto znění nelze v ostatních charvátskohlaholských památkách nalézt.

Na závěr svého článku věnuje Hannick pozornost žalmu 14:1 *Domine quis habitavit (var. habitabit) in tabernaculo tuo aut quis requiescit in monte sancto tuo*. V první řadě dosvědčuje zněním překladu (*obitati v'čet'*) církevněslovanské Řehole variantní latinské čtení *habitabit*, dále je zajímavé užití pomocného slovesa *v'četi* pro tvobu futura, které je dosvědčeno i v Lobkovickém a Pařížském žaltáři.

Naproti tomu Stjepan Damjanović se ve svém článku věnuje analýze slovesných tvarů prezenta, minulých časů, futura I. a II. a kondicionálu. Na závěr své studie podává přehled všech slovesných tvarů v duálu.

Co se týče prezenta, převládá v 1. osobě singuláru koncovka *-u*, ve 2. osobě singuláru koncovka *-ši*. Ve 3. osobě singuláru můžeme nalézt koncovky odpovídající chorvatské redakci církevní slovanštiny (*-t'/'-t*) i koncovky již chorvatské. Zajímavá je 1. osoba plurálu, kde se pravidelně vyskytuje chorvatská koncovka *-mo*. Ve 3. osobě plurálu je pak situace podobná jako ve 3. osobě singuláru, což dokazuje jistou rozkolísanost normy. Toto tvrzení nejlépe ilustruje doklad č. I v kap. 6.1.3 a doklad č. IV v kap. 6.5 této práce, kde je v rámci jedné větné struktury užitá jak koncovka *-t'* tak koncovka nulová.

Aoristy jsou tvořeny ve shodě s tvary chorvatské redakce církevní slovanštiny,²⁷ pro imperfektum je v Řeholi velmi málo dokladů. V 1. osobě plurálu perfekta převládá u pomocného slovesa chorvatský tvar *smo*, ve 2. osobě tvar *esi*, ve 3. osobě tvar *est*.

Dosvědčeny jsou pouze tvary 3. osoby futura II., pomocné sloveso je v nich v chorvatském tvaru (f. 22a, ř. 11-12: *ča bude dal*). Jak je vidět z uvedeného příkladu, ve

²⁷ Damjanović 2009: 330.

větné konstrukci obsahující finitní slovesný tvar ve futuru se vyskytuje i zájmeno *ča* či *ki*, což Damjanović označuje za vliv čakavštiny.

Tvoření kondicionálu je podle autora v souladu s normou chorvatského jazyka (např. f. 49b, ř. 17-18: *da bismo pravim^h putem^h tekli*).

Vzhledem k charakteru Benediktovy Řehole se v textu velmi často vyskytují imperativní tvary. Zajímavá je především tvarová shoda mezi 1. osobou plurálu indikativu a imperativu, kterou Damjanović přičítá skutečnosti, že text neprošel konečnou jazykovou úpravou. Překvapivě není doloženo větší množství dokladů 3. osoby plurálu imperativu. Naopak velmi často se v textu objevuje zákaz vyjádřený infinitivem. Typická je také přítomnost imperativních tvarů v pasivních konstrukcích (f. 42a, ř. 20: *budi osujen^h i često pokazan^h*), což potvrzují i výsledky naší analýzy, např. z dokladu č. IX v kap. 6.1.3.

Ve církevněslovanském textu Benediktovy Řehole lze nalézt tvary participia prézenta aktiva, préterita aktiva i pasiva a participia perfekta. Participium prézenta pasiva není doloženo. Participium prézenta aktiva se v textu objevuje velmi často, především v nominativu plurálu maskulina.

V závěru své studie Damjanović uvádí místa výskytu duálu v textu a konstatuje, že se toto číslo v textu objevuje u sloves v prézentu, imperativu, aoristu i u participií. Zároveň však dodává, že duál není použit vždy tam, kde by byl očekáván (např. 48b, ř. 11-12: *drug^h drugu poslušni budite*).

Navzdory skutečnosti, že byl církevněslovanský překlad Benediktovy Řehole zahrnut do korpusu textů *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (dále jen RCJHR) a je zmiňován i v publikacích zabývajících se dějinami chorvatské literatury²⁸ i jazyka,²⁹ předchozí odstavce jasně potvrzují skutečnost, že tento text zatím zůstává mimo pozornost badatelů na rozdíl od textů biblických. Analýza překladové techniky tohoto textu však může napomoci v dalším textologickém zkoumání této památky ve vztahu k latinské předloze a k jejímu přesnějšimu začlenění do korpusu textů církevní slovanštiny chorvatské redakce.

²⁸ Hercigonja 1975: 126-130.

²⁹ Damjanović 2009: 482-3.

4. Ablativ absolutní

Absolutní pády patří stejně jako vazby akuzativu a nominativu s infinitivem mezi polovětné konstrukce, které latina spolu s dalšími jazyky zdělila z indoevropské syntaxe. Absolutní pády jsou doloženy v celé řadě indoevropských jazyků - lokativ a genitiv absolutní v sanskrtu,³⁰ genitiv a akuzativ absolutní v řečtině, ablativ absolutní v latině, dativ absolutní v gótsčině, staré angličtině, staré horní němčině, ve staroslověnštině, staré litevštině a snad i v oštině.³¹ Jelikož je tato práce věnována problematice překladu latinského ablativu absolutního do církevní slovanštiny chorvatské redakce, je nezbytné podat alespoň základní informace o této typické latinské konstrukci v její klasické podobě. V této souvislosti je však třeba zdůraznit, že analyzovaný text Benediktovy Řehole pochází ze 6. století a je tak podstatně mladší než památky psané klasickou latinou.

4.1 Ablativ absolutní v klasické latině

Než bude podrobněji pojednáno o latinském ablativu absolutním jako takovém, je nutné podat alespoň základní informace o latinských participiích obecně. Participium v latinské větě může být buď spojitě, které nemá vlastní podmět a vyžaduje kongruenci s podmětem či předmětem dané věty, nebo nespojitě, které má svůj vlastní podmět. Příkladem nespojitěho participia v latině je ablativ absolutní.³² Systém latinských participií je na rozdíl od řečtiny chudší, neboť tvoří pouze participia prézenta aktiva, perfekta pasiva a futura aktiva. V ablativu absolutním se používají především první dvě zmíněná participia, užití participia futura pro vyjádření následnosti není příliš časté. V klasické i pozdní latině se v ablativu absolutním výjimečně vyskytuje pro vyjádření následnosti také gerundivum.³³

Obecně je ablativ absolutní vazbou participia a jména,³⁴ přičemž tato vazba je schopna vyjádřit adverbialní okolnost k ději vyjádřenému řídicím predikátem, na kterém je závislá. Užití ablativu absolutního jako adverbialního doplnění se však řídí jistými pravidly a omezeními. Zásadním omezením je především požadavek, aby žádný člen ablativu absolutního nebyl referenčně shodný se zbytkem věty, tzn. že myšlenkový podmět ablativu absolutního nesmí být obsažen v žádném jiném členu řídicí věty. Můžeme tedy říci *sole occidente agricola domum redit*, protože substantivum *sol* není nijak přítomno v řídicí větě. Naopak okolnost *hostis victus est* nemůžeme k větě *milites eum persequabantur* připojit

³⁰ Zbavítel - Strnad 2006: 88-89.

³¹ Bartoněk 2008: 135.

³² Bartoněk 2008: 125-144.

³³ Novotný 1955: 152.

³⁴

pomocí ablativu absolutního, jelikož je toto substantivum přítomno ve větě řídící. Výše uvedené pravidlo nicméně nebylo dodržováno bez výjimek ani v klasické latině a jeho uplatňování v souvislosti s pozdějším vývojem latiny se stávalo stále méně závazné.

Navzdory skutečnosti, že je ablativ absolutní vazbou participia a na něm závislého substantiva, nemusí být substantivum v ablativu absolutním vždy vyjádřeno. Místo něj se může objevit zpodstatnělé adjektivum nebo zájmeno. Může však nastat i situace, kdy je jméno nevyjádřeno a je nutné jej doplnit ze souvislostí. Tato situace nejčastěji nastává u participia ve tvaru singuláru neutra. S tímto jevem se můžeme poměrně často setkat zejména u Tacita, v jehož dílech jsou velmi časté tvary typu *audito* (když se proslechlo), *cognito*, *comperto* atd.³⁵

Na druhé straně ale existují i případy, kdy na místě participia stojí substantivum v ablativu. Menge³⁶ rozděluje tato substantiva do několika skupin; např. substantiva označující jména jednajících osob (*me duce*, *eo deprecatore* atd.), substantiva označující věk jedince (*Caelio adulescente* atd.), substantiva označující úřednickou hodnost (*Cicerone consule*, *Verre praetore* atd.). Na místě participia může stát v ablativu také adjektivum jako např. *invitus*, *imprudens*, *insciens*, *inscitus* atd. Spíše ve výjimečných případech může participium v ablativu absolutním zastoupit i gerundivum.

Co se týče obecných vlastností participií v ablativu absolutním, participium prézenta vyjadřuje děj současný s dějem vyjádřeným řídícím predikátem, participium perfekta pak děj předčasný. Toto participium má však latina pouze v trpném rodě a aktivní předčasnost tak mohou vyjádřit pouze deponentní slovesa (*Amicis profectis domum redit*). Další možností jak vyjádřit předčasnost je pak užití pasivní vazby (*Nautae terra conspecta exultaverunt*).³⁷

Jak již bylo naznačeno výše, ablativ absolutní vyjadřuje libovolnou adverbialní okolnost a s jistým stupněm zjednodušení můžeme říci, že stojí na místě adverbialní věty. Její konkrétní realizace se pak již řídí daným kontextem, konstrukce ablativu absolutního však může obsahovat i přídavná adverbia (*sicut*, *tamquam*), která význam polovětné konstrukce konkretizují. V důsledku toho lze ablativ absolutní přeložit jako vedlejší větu časovou, příčinnou, přípustkovou či podmínkovou. Dále je možné pro vyjádření obsahu ablativu absolutního použít substantivum s předložkou³⁸ či souřadně připojit k řídící větě ablativ absolutní rozvitý do věty. Jak vyplývá z později z analýzy materiálu, téměř všechny tyto možnosti využil i překladatel církevněslovenské textu Benediktovy Řehole.

³⁵ Novotný 1992: 206-208.

³⁶ Menge 2000: 720-721.

³⁷ Novotný 1992: 206-208.

³⁸ Např. již zmíněné **sole occidente** – při západu slunce.

4.2 Ablativ absolutní v pozdně latinských textech

Problematice ablativu absolutního v pozdní latině nebylo prozatím v odborné literatuře věnováno příliš mnoho pozornosti, odhlédneme-li od několika úzce zaměřených cizojazyčných článků. Hlavním pramenem pro toto shrnutí se tak stal článek Jany Mikulové *Ablativní konstrukce ve vybraných pozdně latinských textech*,³⁹ který podává základní informace o tomto problému, shrnuje dosavadní stav bádání a uvádí základní literaturu k dané problematice.

Autorka si pro sběr materiálu zvolila méně známé prozaické texty z 6. až 8. století; např. *Itinerarium Antonini Placentini*, *Anonymus Valesianus*, *Fredegarova kronika*, *Sermones extravagantes*, *Vita Landiberti* atd. Básnické texty, spisy s právníkovou tematikou a známější prozaické texty nebyly brány v potaz záměrně, neboť obsahují ustálené formule a obraty, následkem čehož může být jejich analýza v řadě případů zkreslující.

Ablativ absolutní v latině byl podle některých badatelů těsněji provázán s mluveným jazykem a je chápán jako konstrukce zděděná z praindoevropštiny.⁴⁰ Jiní autoři ablativ absolutní považují za jev literární, silně ovlivněný řečtinou.⁴¹ Podle názoru Jany Mikulové je třeba předpokládat, že se ablativ absolutní mnohem více používal v psaném textu než v jazyce mluveném.

V předchozí podkapitole byla uvedena základní pravidla, která umožňují užití funkčního ablativu absolutního v latinském textu. Konstrukce, které se těmito pravidly vymykají, lze nalézt v textech pocházejících z různých období vývoje latinského jazyka. Od 6. století se však počet takovýchto konstrukcí neustále zvyšuje. V pozdně latinských textech se tak objevuje jak ablativ absolutní ve své klasické podobě, tak také další absolutné pády, především nominativ a akuzativ absolutní. V nominativu absolutním, který se poměrně často objevuje v Augustinových *Sermones*,⁴² se objevují konstrukce především s participiem přezenta, v akuzativu absolutním pak konstrukce s participiem perfekta. Vznik akuzativu absolutního však František Novotný považuje spíše za jev vycházející z hláskové povahy, ke kterému docházelo až v okamžiku, kdy již neexistovaly rozdíly v tvarech mezi jednotlivými pády.⁴³ Dále se vyskytují také tzv. smíšené konstrukce, kdy se participium a jméno neshodují v pádě.

Důležitějším argumentem pro klesající znalost této absolutní vazby však není použití jiných absolutních pádů, ale spíše opakování stejných struktur, nerespektování výše

³⁹ Mikulová 2005.

⁴⁰ Mikulová 2005: 70.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Novotný 1955: 153.

⁴³ Tamtéž.

zmíněných klasických pravidel pro použití ablativu absolutního, použití této vazby místo určitého slovesa a také nadměrné hromadění absolutních konstrukcí na jednom místě v textu.

Jednou ze známek zastarávání ablativu absolutního je podle Mikulové užívání ustálených spojení typu *auxiliante deo*. Velmi časté je také užití participia slovesa *adiuvare*. Záměrně uvádím právě tento případ, jelikož slovní spojení podobného typu se vyskytují i v latinském textu Benediktovy Řehole, jak bude později ukázáno v analýze zpracovaného materiálu.⁴⁴ Dále jsou velmi častá slovesa pohybu a slovesa související s válečnickými aktivitami.

Až na výjimky se žádná z výše uvedených odchylek od klasické normy neobjevuje v textu Benediktovy Řehole, nicméně vzhledem ke skutečnosti, že se jedná taktéž o pozdně latinský text, je podle mého názoru vhodné alespoň shrnout problémy, na které je možné narazit při interpretaci překladu těchto ablativních konstrukcí do církevní slovanštiny.

⁴⁴ Viz kap. 6.2.5.

5. Problematika dativu absolutního ve staroslověštině

Problematice staroslověšského dativu absolutního byl v odborné literatuře věnován dostatek prostoru, ovšem vzhledem k zaměření této práce je nutné podat alespoň základní informace o této jistě zajímavé polovětné konstrukci.

První ucelenější a rozsáhlejší prací o dativu absolutním ve staroslověštině byla publikace Jána Stanislava *Datív absolutný v starej cirkevnej slovančině* z roku 1933, která kromě obecného pojednání o této konstrukci obsahuje i seznam výskytů ve staroslověšských památkách. Dativem absolutním se zabýval také Radoslav Večerka v práci *Syntax aktivních participií ve staroslověštině*⁴⁵ z roku 1962. V publikaci *Staroslověština v kontextu slovanských jazyků* dativu absolutnímu Večerka také věnuje pozornost, výklad však není příliš rozsáhlý a v podstatě shrnuje poznatky obsažené ve studii z roku 1962. Základní informace lze také získat z vysokoškolských skript *Jazyk staroslověšský* Josefa Kurze. V žádné z těchto prací však není věnován prostor tématu, jímž se zabývá tato práce, totiž problematice překladové techniky latinského ablativu absolutního do staroslověštiny.

V odborné literatuře můžeme nalézt různé charakteristiky dativu absolutního. Kurz⁴⁶ charakterizuje tuto vazbu jako polovětnou konstrukci zájmena nebo substantiva v dativu s kongruentním participiem. Tato vazba slouží k vyjádření adverbialního doplnění věty řídicí. Stejně jako v případě latinského ablativu absolutního můžeme tedy participium ve staroslověšském dativu absolutním označit za participium nespojitě. Večerka pak dativ absolutní charakterizuje jako konstrukci s blíže nespecifikovaným významem věty příslovečné. Ve staroslověštině je tato vazba doložena ve významu věty časové, důvodové, přípustkové, podmínkové a výsledkové.⁴⁷ Logický podmět této věty je vyjádřen dativem, přísudek pak participiem, které musí být s podmětem kongruentní. Celá tato konstrukce je pak připojena k řídicí větě, která má odlišný podmět než ablativ absolutní.⁴⁸ Touto skutečností se ablativ absolutní liší od nominativních participiálních přechodníkových vazeb, které mají podmět naopak shodný s řídicím predikátem.⁴⁹

Podle Večerky bývá subjektem dativu absolutního nejčastěji osoba a u velkého počtu dokladů je subjekt vyjádřen zájmenem pro 3. osobu.

Podobně jako v latině vyjadřují i ve staroslověštině participia čas relativně vzhledem ke slovesu řídicí věty. Participium préterita aktiva tedy vyjadřuje děj předčasný před dějem

⁴⁵ Večerka 2006.

⁴⁶ Kurz 1969: 220.

⁴⁷ Večerka 1962: 47-8. Autor tu však uvádí, že určení adverbialního vztahu nemusí být vždy jednoznačné. Tato nejednoznačnost je vlastní všem absolutním vazbám.

⁴⁸ I když Večerka připouští, že existují i případy, kdy jsou podměty shodné. Jak jsme již viděli v předchozí kapitole, ani ablativ absolutní se vždy nedrží tohoto pravidla.

⁴⁹ Večerka 1962: 49.

věty hlavní, participium prézenta aktiva, které je u dativu absolutního nejčastější, děj současný.⁵⁰ Velmi zřídka se v dativu absolutním objevují participia pasivní.

Je nepochybné, že stejně jako řečtina inspirovala staroslověnštinu např. v systému participií, můžeme nalézt paralelu i mezi řeckým genitivem absolutním a staroslověnským dativem absolutním. Otázkou však zůstává, zda je tato vazba domácího (slovanského) původu nebo se jedná o import z řečtiny. Večerka⁵¹ shrnuje argumenty J. Stanislava pro domácí původ této vazby do následujících bodů:

1. Staroslověnský dativ absolutní je sice velmi často překladem řeckého genitivu absolutního, ten se ovšem někdy překládá do staroslověnštiny i jinými prostředky. Na druhou stranu i dativ absolutní je použit k překladu tam, kde v původním textu není genitiv absolutní.
2. Dalším argumentem pro domácí původ je existence těchto vazeb i v jiných indoevropských jazycích, jak již bylo uvedeno v předcházející kapitole.⁵² Staroslověnský dativ absolutní je podle Kurze vazba velmi stará a kromě staroslověnštiny ji můžeme nalézt i ve staré ruštině a ukrajinštině.⁵³ Večerka však k tomuto problému doplňuje, že význam shody v syntaktickém jevu není tak závažný jako shoda v oblasti morfémů.
3. Stopy obdobné vazby můžeme nalézt v některých nářečích ukrajinštiny a bulharštiny, nicméně Večerka nepovažuje tento argument za dostatečně průkazný.
4. Proti cizímu původu také svědčí volba absolutního pádu, kterým je na rozdíl od řeckého genitivu dativ.

Podle Večerky⁵⁴ je možné, že měla tato vazba jakési domácí slovanské kořeny ve spojeních typu *reče imъ prišedъšiimъ*, druhotný příslovečný význam těchto spojení (*řekl, když přišli*) byl pak zobecněn a přenesen na vazby nespojité. Jelikož jsou absolutní vazby v řečtině časté, rozšířily se následkem toho i ve staroslověnštině. Dativ absolutní je tedy podle něj třeba chápat jako vazbu knižní, nejedná se tak ani o grécismus ani o prvek lidového jazyka.

Polovětná konstrukce dativu absolutního byla používána také v textech církevní slovanštiny charvátské redakce. Podle Mihaljeviće⁵⁵ se však vyskytovala častěji v textech přepsaných ze staroslověnských předloh, které byly původně přeloženy z řečtiny.

⁵⁰ Večerka 2006: 195.

⁵¹ Večerka 1962: 54.

⁵² Viz s. 17.

⁵³ Kurz 1969: 220.

⁵⁴ Večerka 1963: 74.

⁵⁵ Damjanović 2009: 339.

Od 14. století, do něhož spadá i dochovaný rukopis Benediktovy Řehole, je již tato forma nahrazována jinými výrazovými prostředky, především vedlejší větou časovou, případně je latinský ablativ absolutní překládán pomocí instrumentálu absolutního.⁵⁶

⁵⁶ Damjanović 2009: 340.

6. Analýza zpracovaného materiálu

Pro rozbor překladové techniky z latiny do církevní slovanštiny byly z latinského textu Řehole Benediktovy vyexcerpovány všechny ablativní formy obsahující spojitě participium se jménem. Z nich pak bylo zkoumání podrobena 61 forem, které byly identifikovány jako konstrukce ablativu absolutního.

Latinské ablativy absolutní pak byly doplněny o odpovídající znění církevněslovanského překladu. Takto získaný materiál byl zhodnocen a roztržien podle několika hledisek, jak bude naznačeno dále.

Do prvních dvou částí byly ablativy absolutní rozděleny podle užitého participia, pomocí něhož je tato polovětná konstrukce tvořena. Kapitulu 6.1 tvoří ablativní formy obsahující participium perfekta pasiva, kapitolu 6.2 pak formy obsahující participium prézenta aktiva. V této souvislosti je třeba pro úplnost uvést, že nebyl identifikován žádný ablativ absolutní, který by obsahoval participium futura aktiva, což koresponduje s tvrzením Novotného, že toto participium se v konstrukci ablativu absolutního vyskytuje velmi zřídka.⁵⁷ Identifikován byl také jeden ablativ absolutní obsahující gerundivum.

Kapitola, v níž jsou zpracovány ablativy absolutní tvořené participiem perfekta pasiva, čítá 27 dokladů, které můžeme následně rozdělit do pěti podskupin podle typu církevněslovanského překladu. První skupina (kap. 6.1.1) obsahuje 9 dokladů přeložených pomocí participia préterita aktiva, druhá skupina (kap. 6.1.2) obsahuje 1 doklad přeložený pomocí participia prézenta aktiva, třetí skupina (kap. 6.1.3) obsahuje 10 dokladů přeložených pomocí větné konstrukce, čtvrtá (kap. 6.1.4) 6 dokladů přeložených pomocí substantiva či zájmena s předložkou a pátá (kap. 6.1.5) pak 1 doklad přeložený pomocí bezpředložkového instrumentálu.

Kapitola, v níž jsou zpracovány ablativy absolutní tvořené participiem prézenta aktiva, čítá celkem 15 dokladů rozdělených do pěti podskupin opět podle typu církevněslovanského překladu latinské polovětné konstrukce. První z pěti skupin (kap. 6.2.1) obsahuje 3 doklady přeložené pomocí participia prézenta aktiva, druhá (kap. 6.2.2) zpracovává 1 doklad přeložený pomocí participia préterita aktiva, třetí skupina (kap. 6.2.3) 5 dokladů přeložených pomocí větné konstrukce,⁵⁸ čtvrtá (kap. 6.2.4) obsahuje 1 případ překladu pomocí substantiva s předložkou, pátá (kap. 6.2.5) obsahuje 5 dokladů přeložených pomocí bezpředložkového instrumentálu.

⁵⁷ Novotný 1992: 206-208.

⁵⁸ U příkladu č. I byl v této skupině zpracován i ablativ absolutní tvořený pomocí participia perfekta pasiva *dicto versus*, neboť nebylo možné zpracovat ho samostatně vzhledem k církevněslovanskému překladu.

Třetí část analýzy (kap. 6.3) materiálu pak tvoří 2 doklady, v nichž je ablativ absolutní přeložen ekvivalentní staroslověnskou vazbou dativem absolutním. Do čtvrté části (kap. 6.4) bylo zařazeno 7 dokladů, jež bylo nutné oddělit od ostatního materiálu z důvodu nepřítomnosti překladu ablativu absolutního. Do páté části (kap. 6.5) bylo zařazeno 5 problematických dokladů, jejichž interpretace činí zásadní potíže či není jednoznačná.

Z výše uvedeného výčtu je patrné, že v některých případech bylo u jednoho dokladu z praktických důvodů zpracováno více ablativů absolutních najednou. Na tyto případy bude v analýze speciálně upozorněno.

6.1 Latinský ablativ absolutní tvořený participiem perfekta pasiva

V úvodní části analýzy církevněslovanského překladu Benediktovy Řehole bude pojednáno o latinských ablativních absolutních tvořených pomocí participia perfekta pasiva. Tyto ablativy jsou zpracovány ve dvaceti sedmi dokladech, jež je možné podle typu církevněslovanského překladu rozdělit do pěti skupin.

6.1.1 Opis participiem préterita aktiva

V následující skupině ablativů absolutních je při překladu do církevní slovanštiny užito participium préterita aktiva, které stejně jako participium perfekta pasiva v latině vyjadřuje děj, jenž probíhal před dějem vyjádřeným řídicím slovesem.

Do této skupiny je možné ze zpracovaného materiálu zahrnout celkem devět případů, z nichž tři se nacházejí v prologu Regule, ostatních pět je již součástí samotného textu.

I.

Prol. 8-9: Exurgamus ergo tandem aliquando excitante nos scriptura a dicente: hora est iam nos de somno surgere; et **apertis oculis nostris** ad deificum lumen **adtonitis auribus** audiamus, divina cotidie clamans, quid nos admovet vox dicens:...

1b, ř. 6-12: *Jure vstanimo n(i)ne, kada vzove n(a)s Pismo govoreće: „Vrime je(st') n(a)m jure ot (') sna v'stati“. **Otvoriv'se ... oči n(a)ši ... i ... uši uslišimo, na č nas gl(a)s b(o)ž'ji ... na vsaki d(a)n uči g(lago)le: ...***

Povstaňme tedy už jednou, burcováni slovy Písma: Už nám nastala hodina, kdy je třeba probrat se ze spánku. A s očima otevřenými pro božské světlo v ohromení slyšme, k čemu nás Boží hlas dennodenně vybízí: ...

Z výše vyznačených částí je patrné, že překladatel církevněslovanského textu k latinskému originálu přistoupil velmi volně a překládal spíše podle smyslu. Pasivní konstrukce vyjádřená v ablativu absolutním pomocí participia perfekta pasiva je převedena do aktiva pomocí participia préterita aktiva v nominativu plurálu maskulina, přičemž latinské participium *apertus* má svůj ekvivalent v církevněslovanském *otvoriv'se*.

Druhý ablativ absolutní *adtonitīs auribus* není v církevněslovanském textu nijak reflektován. Následkem změny celé konstrukce byly ablativy *oculis nostris* a *auribus* převedeny do akuzativu duálu a participium préterita přiřazeno k řídicímu slovesu *uslišimo*.

Ablativy absolutní *excitante et dicente nos scriptura* neobsahují participium perfekta pasiva, a budou proto rozebrány na jiném místě.⁵⁹

II.

Prol. 21: **Succinctis** ergo fide vel observantia bonorum actuum **lumbis nostris** per ducatum Evangelii pergamus itinera eius, ut mereamur eum, qui nos vocavit in regnum suum, videre.

2a, ř. 15-16: **Prepojasav'še t'gda věroju ... shrañenijemь dobrimi děli boki n(a)še pokazan'ji e(van)j(e)lija, naslědujmo putь jeho, da vzmožemo viditi jeho, ki n(a)sь je(stь) v 'zvalь v svoje c(ěsa)rstvo.**

Opásejme si tedy bedra vírou a konáním dobrých skutků a pod vedením evangelia se vydejme po jeho stezkách, abychom si tak zasloužili spatřit toho, kdo nás povolal do svého království.

Církevněslovanský překladatel zde stejně jako v předchozím případě překládal spíše smysl latinského textu. Vyhnul se pasivní latinské konstrukci a participium perfekta pasiva *succinctus* přeložil nominativem plurálu maskulina participia präterita aktiva *prepojasav'še*, s čímž koresponduje také ekvivalent doložený v Slovníku jazyka staroslověnského III.⁶⁰ Latinské *lumbis nostris* je pak převedeno do akuzativu plurálu, jak vyžaduje aktivní konstrukce zvolená překladatelem.

Zajímavá je také skutečnost, že se autor překladu zřejmě snažil zachovat i uspořádání slov ve větě dle latinského originálu, následkem čehož je i v církevněslovanském překladu zachováno podobné řazení.

III.

Prol. 49: Processu vero conversationis et fidei, **dilatato corde** inenarrabili dilectionis dulcedine curritur via mandatorum Dei...

3b, ř. 21- 23: **Postupeće v'dobrihь dělihь sr(d)ce podavše v' [pravu] věru neizrečenoju sladostiju i z'lobosti tečenija puti b(o)žije zap(o)v(i)di...**

Když se pak pokrokem v řeholním životě a ve víře rozšíří srdce, běžíme cestou božích přikázání z nevýslovně sladké lásky.

⁵⁹ Viz s. 43 a 46.

⁶⁰ Slovník jazyka staroslověnského (SJS) III, s. 473.

I zde je postup překladatele stejný jako v předchozích dvou případech. Latinské participium perfekta pasiva *dilatatus* vytvořené od latinského slovesa *dilatare* (*rozšiřovat*) je do církevní slovanštiny převedeno nominativem plurálu participia präterita aktiva, nebylo ovšem zvoleno sloveso ekvivalentního významu, ale sloveso **ПОДАТИ**. SJS III⁶¹ uvádí u tohoto slovesa následující latinské paralely: *porrigere, praeberere, distribuere, admovere* (ve významu podat, dát) a dále *dare, donare, porrigere, praeberere* atd. Latinská kartotéka k Besědám⁶² má doloženo substantivum *dilatatio* a k němu ekvivalentní **РАШИРИТИ СЛ**, dále k *dilatere* ekvivalent **РАШИРИТИ СЛ**. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem je zřejmé, že v tomto dokladu není význam slovesa *dilatare* nijak zachycen.

Následkem užití aktivního participia je latinské substantivum v ablativní formě *corde* převedeno do akuzativu singuláru a opět je tak pasivní latinská konstrukce přetransformována do aktivní.

IV.

I, 13: **His** ergo **omissis**, ad coenobitarum fortissimum genus disponendum, adiuvante Domino, veniamus.

5a, ř. 2–5: *Tagda ostaviv'še [vse] se [redi v'zvatimo se] k'cinobitomъ, iže bo je(stъ) silniji redъ ot(') vsih', b(o)žijeju pomoč'ju ... pritacimo.*

Nechme je tedy a s pomocí páně přistupme k uspořádání všeho pro statečné cenobity.

Konstrukce ablativu absolutního je zde přetransformována na stejném principu jako u předchozích tří dokladů. Latinské participium *omissus* je přeloženo pomocí nominativu plurálu maskulina participia präterita aktiva *ostaviv'še*. K tomuto slovesu uvádí SJS II. jako jednu z paralel zde přítomné *omittere*. Ekvivalentem k zájmenu *his* je tu akuzativ singuláru neutra ukazovacího zájmena **се**.

V.

XXXVIII, 2-4: Qui ingrediens post missas et communionem, petat ab omnibus pro se orari, ut avertat ab ipso Deus spiritum elationis; et dicatur hic versus in oratorio tertio ab omnibus ipso tamen incipiente: Domine labia mea aperies, et os meum adnuntiabit laudem tuam; et sic **accepta benedictione** ingrediatur ad legendum.

⁶¹ SJS III, s. 91.

⁶² Ručně psaná listková latinsko-staroslověnská kartotéka je v majetku Oddělení paleoslovenistiky a byzantologie SLÚ AV ČR, v.v.i. Za její zpřístupnění děkuji pracovníkům této instituce.

25a, ř. 8-17: *V n(e)d(i)lju vlizi po misi ... [v s(ve)tu cr(i)kv'] prosi vse [bratije] moliti za se, da ga B(og)ъ izbavitъ ot(') d(u)ha gizde, i r'ci sъ b(e)r(a)šъ před'oltaremъ: ... G(ospod)i, ustně moje otvrzaješi i usta moja vzvest(e)tъ hvalu tvoju. 3 krat' i vsa brat'ja r'cite. I tako v'zamъ b(lagoslove)nije vlizi čtiti ...*

Kdo tuto službu začíná, poprosí po mši a přijímání všechny o modlitbu, aby od něj duch odvrátil ducha povýšenosti. Všichni v oratoři třikrát opakují verš, který začal lektor: „Pane, otevři mé rty a začnu tě chválit.“ Pak přijme lektor požehnání a začíná službu.

U tohoto dokladu je pro lepší přehlednost uvedena širší citace, z níž je dobře patrné, že překladatel měl s latinským originálem problémy a dopustil se zde několika stylistických neobratností; např. vyjádření *vlizi čtiti* jako ekvivalent k latinskému *ingradiatur ad legendum*. O problematice překladu ablativu absolutního *ipso incipiente* bude pojednáno v kapitole 6.4.⁶³

Latinský ablativ *accepta benedictione* je zde přeložen pomocí nominativu singuláru maskulina participia präterita aktiva od slovesa **ВЪЗЪАТИ**.

Zajímavým aspektem tohoto dokladu je také znění citovaného žalmu, které přesně odpovídá znění uvedenému v Pařížském žaltáři, **Г҃И ОУС҃ТНѢ МОИ ОТВР҃ЗАЕШИ, И ОУС҃ТА МОѢ ВЪЗВѢС҃ТЕТ҃ ХВѢЛЮ Т҃ВОЮ**.⁶⁴

VI.

XLIII, 1: Ad horam divini officii mox auditus fuerit signus, **relictis omnibus**, quaelibet fuerint in manibus, summa cum festinatione curratur.

28a, ř. 20 *Na službu b(o)žiju, koliko zvonъ uslišite, vse ostavivše, čto budetъ meju rukama ... brzo tacite.*

Jakmile je slyšet znamení k hodince, mnich nechá všechno, co měl v rukou, a spěchá co nejrychleji k službám Božím.

Zde je stejně jako u předchozích dokladů latinské pasivní spojení převedeno v církevní slovanštině do aktiva, čemuž je přizpůsoben i překlad ablativu absolutního. Participium perfekta pasiva *relictus* je přeloženo pomocí nominativu plurálu maskulina participia präterita aktiva *ostavivše*. Zájmeno *omnibus* je pak přeloženo pomocí akuzativu singuláru neutra *vse*, jak vyžaduje aktivní konstrukce.

⁶³ Viz s. 58.

⁶⁴ Vajs 1916: s. 63 (Ps 50:17).

Dále je v ukázce možné upozornit na skutečnost, že za latinské *signus* je užit církevněslovanský ekvivalent *zvonъ*. Dle SJS I.⁶⁵ má staroslověnské *zvonъ* dva základní významy, a to *zvuk* (případně hluk či hřmot) a *zvon*. U prvního významu je uvedena latinská paralela *sonus*, u druhého pouze *campana*. Došlo zde pravděpodobně ke zúžení významu nebo ke konkretizaci vyjádření.

VII.

XLIV, 2: Ante fores oratorii prostratus iaceat nihil dicens nisi tantum **posito** in terra **capite** stratus pronus omnium de oratorio exeuntium pedibus.

29b, ř. 11-12: *Prěd' dvarmi cr(i)lvenimi ...leži nicъ položъ gl(a)vu na z(e)mli protivъ nogama onihъ, ki is crikve izlaze ničtore govore.*

Ať položí před prahem oratoře mlčky tvář kzemi u nohou všech, kdo z oratoře vycházejí.

Tento případ je na rozdíl od předešlých zajímavý tím, že zde participium préterita není v nominativu plurálu maskulina, nýbrž v nominativu singuláru maskulina *položъ*. Akuzativním doplněním tohoto participia je pak tvar *glavu*.

Jinak se zde překladatel poměrně věrně drží latinské předlohy, včetně imperativu *leži*, který je ekvivalentem k latinskému konjunktivu přezenta *iaceat*.

VIII.

LII, 2: **Expleto opere dei** omnes cum summo silentio exeant et habeatur reverentia deo.

34a, ř. 3-6: *Isplnivše b(o)žiju službu, vsi ... mlkomъ vanъ izlizite i vzdajte počtenъje B(o)gu...*

Po skončení bohoslužby všichni vycházejí za naprostého ticha a tím prokazují úctu Bohu.

V tomto dokladu se překladatel držel latinského originálu poměrně věrně včetně umístění participia préterita *isplnivše*, které je jako v několika předešlých případech v nominativu plurálu maskulina a je umístěno na počátku celého souvětí. Princip překladu je zde stejný jako u předchozích dokladů, pasivní latinská konstrukce je přetransformována

⁶⁵ SJS I, s. 666.

v církevní slovanštině do aktiva. Ablativ *opere (dei)* je přeložen akuzativem *božiju službu*, jak vyžaduje participium.

IX.

LVIII, 14: Et si **habita secum deliberatione** promiserit se omnia custodire et cuncta sibi imperata servare, tunc suscipiatur in congregatione.

38b, ř. 11: *Ašće **smisliv se** obeća vse [to] držati i vse to, ča mu se zaponovi hraniti, togda prijatъ budi mejju brat'ju.*

Jestliže po zralé úvaze slíbí, že bude všechno zachovávat a plnit vše, co mu poručí, pak ať je přijat do komunity.

Latinský ablativ absolutní je v tomto dokladu zjednodušen pomocí církevněslovanského participia préterita aktiva v nominativu singuláru maskulina *smisliv se* ve zvrtné formě. Překladatel měl zřejmě problémy s vyjádřením či pochopením latinské konstrukce, a proto zvolil tento jednodušší způsob překladu.

Z výše uvedených dokladů je patrné, že se překladatel vyhýbal pasivním latinským konstrukcím a převáděl je do aktivních forem, jak je vidět na příkladech č. I až V. Participia préterita aktiva v církevněslovanském překladu se vyskytují v převážné většině v nominativu plurálu maskulina (celkem 6 dokladů), ve třech dokladech je pak tohoto participia užito v nominativu singuláru maskulina. Doklad I a IX je možné považovat spíše za volné parafráze latinského originálu než za překlad.

6.1.2 Opis participiem prézenta aktiva

V následujícím dokladu je pro překlad ablativu absolutního tvořeného pomocí participia perfekta aktiva užito participium præsenta aktiva.

I.

XI,2: Id est **modulatis**, ut supra disposuimus, **sex psalmis** et **versu** residentibus cunctis disposite et per ordinem in subseliis legantur in codice, ut supra diximus, quattuor lectiones cum responsoriis suis.

19a, ř. 14-16: *To je(st) ispojuće 6 ps(al')m(Ľ) i berše sidite vsi spolu.....čtene budite4 likcije sĽ svoimi ře(spo)nš(or)i, kako smo prije pokazali.*

Když se dozpívá šest žalmů a verš, jak jsme už stanovili, a všichni se podle pořadí usadí v lavicích, čtou se z knihy čtyři čtení a jejich responsoria, jak už bylo řečeno.

U tohoto dokladu je nutné nejprve podrobněji rozebrat ablativ absolutní *modulatis sex psalmis et versu*, v němž *versu* tu není shodný s participiem *modulatis*. Nevyjádření ablativního tvaru participia *modulato*, které by bylo kongruentní s tvarem *versu*, lze na tomto místě přičíst stylistické rovině textu, na níž by opakování výrazů *modulatis* a *modulato* působilo neobratně.

Participiální tvar *modulatis* je přeložen slovesem *ispojuće*, což je gramaticky nominativ plurálu maskulina participia præsenta aktiva od slovesa **испѣти**, který závisí na řídícím imperativním tvaru *sidite* vytvořeném od slovesa **сѣдѣти**. Latinská pasivní konstrukce je tak v tomto dokladu v církevní slovanštině převedena do aktiva. Akuzativními doplněními participia *ispojuće* jsou substantiva *6 ps(al')m(Ľ)* a *berše*. Tvar *berše* je překladem latinského lexému *versu*, gramaticky se jedná o akuzativ plurálu, jak vyžaduje vazba participia *ispojuće*. Otázkou však zůstává, proč je namísto latinského singuláru použit plurál.

6.1.3 Opis vedlejší větou

V následujících dokladech je latinský ablativ absolutní obsahující participium perfekta pasiva v církevní slovanštině transformován do větné konstrukce.

I.

VII, 67: Ergo his **omnibus humilitatis gradibus ascensis** monachus mox ad caritatem dei pervenit illam.

17b, ř. 12-13: *I t'gda kada koludar' vse ... skaline umilenija izlize, ... pridetъ k ljubosti b(o)žijej.*

Když tedy mnich vystoupí po všech těchto stupních pokory, záhy dospěje k té lásce k bohu.

Latinský ablativ absolutní je u tohoto dokladu rozveden do vedlejší věty časové, jež obsahuje sloveso **излѣсти** ve 3. osobě singuláru indikativu přítomného aktiva. Toto sloveso je doloženo i v kartotéce k Besědám jako ekvivalentní k latinskému *ascendere*. Překladatel se zřejmě snažil vyhnout pasivní konstrukci vyjádřené ablativem absolutním a podmět z řídicí věty (*monachus*) převedl i do věty vedlejší (*koludar'*).

V dalším textu se již překladatel poměrně věrně držel latinského originálu, latinskému tvaru *pervenit* odpovídá církevněslovanské *pridetъ*. Zajímavé je, že v případě slovesa *pridetъ* je na rozdíl od slovesa *izlize* zachována přítomná koncovka pro 3. osobu *-tъ*.

II.

XI, 9-10: **Quo perdicto** legat abbas lectionem de evangelia cum honore e timore stantibus omnibus, **qua perlecta** respondeant omnes Amen.

19b, ř. 8-12: *Jegda se im'na dopoje, op(a)tъ e(van)j(e)lije r'ci, i bratija stojte sъ strahomъ i počtenъjemъ [poslušajuce]. Jegda se dočte [e(van)j(e)lije], vsi otgovorite Amen.*

Po jeho skončení čte opat úryvky z evangelia. Všichni v úctě a bázni stojí a na závěr odpoví Amen.

V tomto dokladu bude o dvou ablativích absolutních (*quo perdicto*, *qua perlecta*) pojednáno současně, neboť oba jsou tvořeny pomocí participia perfekta pasiva a způsob jejich překladu je zcela totožný.

Ablativ absolutní *quo perdicto* je opsán vedlejší větou časovou uvozenou spojkou *jegda*. Finitní slovesný tvar ve 3. osobě singuláru indikativu prézenta aktiva je vytvořen od slovesa **допѣти** s použitím zvratného zájmena.

Ablativ absolutní *qua perlecta* je zde přetransformován do vedlejší věty časové uvozené spojkou *jegda* a obsahující sloveso *dočisti*⁶⁶ v 3. osobě singuláru indikativu prézenta s použitím zvratného zájmena podobně jako v předchozím případě. V další části sledované ukázky překladatel věrně vystihl znění latinského originálu, když jako ekvivalent k latinskému konjunktivu vyjadřujícímu rozkaz pro 3. osobu plurálu používá taktéž imperativního tvaru *otgovorite* pro 2. osobu plurálu.

Také další část sledovaného textu obsahuje ablativ absolutní (*stantibus omnibus*), ten však není tvořen pomocí participia perfekta pasiva, a bude proto rozebrán na jiném místě.⁶⁷

III.

XXXV, 17: **Quo dicto tertio** accepta benedictione egrediens subsequatur ingrediens et dicat: ...

24a, ř. 2: **I to reči je 3 kratъ**. Primi b(lagoslove)nije izlazeć', i po tomъ pride vlazeć' i r'ci: ...

Řekne to třikrát a přijme požehnání, pokračuje ten, který začíná a říká: ...

V tomto dokladu je latinský ablativ absolutní přeložen pomocí vazby tvořené slovesem **бѣити** ve třetí osobě, infinitivem významového slovesa a ukazovacím zájmenem.

Lze zvážit také možnost, zda se nejedná o podtyp vazby dativu s infinitivem, jak uvádí Mihaljević,⁶⁸ který se užívá pro vyjádření nutnosti podobně jako latinské opisné časování pasivní a je tvořen pomocí slovesa *biti* ve 3. osobě singuláru, dativu zájmena pro vyjádření původce děje a infinitivu plnovýznamového slovesa. Latinské opisné časování pasivní však v latinském textu v tomto dokladu není užito, a proto zřejmě není možné užitou církevněslovanskou konstrukci vyložit jako výše zmíněný speciální podtyp vazby dativu s infinitivem.

⁶⁶ Miklosich 1862-1865: 175.

⁶⁷ Viz s. 48.

⁶⁸ Damjanović 2009: 341.

IV.

XXXV, 17: Quo dicto tertio **accepta benedictione** egrediens subsequatur ingrediens et dicat: ...

24a, ř. 2: *I to reči je 3 kratъ Primi blagoslovenije izlazeć', i po tomъ pride vlazećъ i r'ci: ...*

Řekne to třikrát a přijme požehnání, pokračuje ten, který začíná a říká: ...

Ablativ absolutní s pasivním participiem je v tomto dokladu přeložen pomocí finitního slovesného tvaru 2. osoby singuláru imperativu od slovesa **принѣти**. Akuzativním obligatorním doplněním tohoto slovesa je pak lexém **БЛАГОСЛОВЕНИКЪ**.

V.

XXXV, 18: Et hoc idem tertio repetatur ab omnibus et **accepta benedictione** ingrediatur.

24a, ř. 9: *Toje ot(') [bratije] tri kratъ r'ci se, i [tako] prime b(lagoslove)nije vlizъ [služi brat'ji].*

I toto všichni třikrát opakují – on přijme požehnání a začíná službu.

Zde je latinský ablativ *accepta benedictione* přeložen hlavní větou uvozenou spojkou *i*. K latinskému slovesu *accipio* lze přiřadit tvar *prime*, který můžeme identifikovat jako 3. osobu singuláru indikativu prézenta aktiva bez koncového - **тъ** od slovesa **принимати**.

Oproti latinské hlavní větě je v církevněslovanském překladu pro vyjádření činitele děje užito místo obecnějšího vyjádření *ab omnibus* (*od všech*) konkrétnější slovní spojení *ot(') [bratije]*.

VI.

XLVIII, 12: **Facto autem primo signo** nonae horae deiungant ab opera sua singuli...

31b, ř. 12-13: *I kada prvi zvonъ na nonu udri, ostavivše ... dělo svoje budete gotovi.*

Jakmile se ozve první znamení k noně, nechá každý svého díla.

Ablativ absolutní *facto primo signo* je tu rozveden do vedlejší věty časové, která obsahuje sloveso *udariti* ve 3. osobě singuláru indikativu prézenta aktiva. Problematika lexémů *signus* a *zvonъ* byla již rozebrána výše.⁶⁹

⁶⁹ Viz s. 30.

Zajímavé je také užití participia *ostavivše* jako ekvivalentu za latinské *deiungant*. Novotný⁷⁰ uvádí u tohoto slovesa základní význam *vypřahat se*, konkrétněji pak u Tacita lze tento lexém nalézt ve významu upustit od práce (*deiungere a labore*), což je již sémanticky poměrně blízké našemu překladu.

VII.

LIII, 13-14: *Pedes hospitibus omnibus tam abbas quam cuncta congregatio lavet, quibus lotis hunc versum dicant: Suscepimus, deus, misericordiam tuam in medio templi tui.*

35a, ř. 1-6: *I nozě ... gostemъ op(a)tъ i brat'ja vsi umivajte. I kada nozě umijutъ ..., r'cite sъ b(e)r(a)šъ: „Prijahomъ, B(ož)e, milost' tvoju po srěde cr(i)kve tvojeje“.*

Nohy ať všem hostům umyje opat i celá komunita. Po umytí nohou řeknou tento verš: Přijali jsme, Bože, tvé milosrdenství v tvém chrámě.

Ablativ absolutní *quibus lotis* je zde stejně jako v předchozím případě rozveden do vedlejší věty časové s finitním tvarem *umijutъ*, který můžeme určit jako 3. osobu plurálu indikativu přezenta aktiva. Věta časová byla překladatelem zvolena pravděpodobně z toho důvodu, že i ablativ absolutní v latinském originálu vyjadřoval časovou okolnost.

VIII.

LIII, 24: **Petita benedictione** pertranseat dicens sibi non licere conloqui cum hospite.

35b, ř. 11-12: *... .. i prosí ot (') nihъ bl(agoslovļe)nija, i mini je rek: ni mi dl'gъ s gostmi govoriti.*

Poprosí o požehnání a jde dál se slovy, že mu není dovoleno rozmlouvat s hosty.

Tvar *prosi* můžeme identifikovat jako 2. osobu singuláru imperativu od slovesa **просити**. Tvarově se může jednat i o 3. osobu, nicméně v tomto kontextu je 2. osoba pravděpodobnější. V souvislosti s přetransformováním ablativu absolutního do věty s imperativem můžeme zvážit i možnost, zda překladatel neužil imperativu v návaznosti na latinský konjunktiv přezenta od slovesa *pertransire*, který vyjadřuje rozkaz v řídicí větě.

⁷⁰ Pražák 1910: s. 355.

IX.

LIX,5: *Faciant ex rebus, quas dare volunt, monasterio donationem, **reservato sibi**, si ita voluerint, **usu fructu**.*

40a, ř. 11-13: *Tako je, ako hočeta, naredita, **da [i] nima**, ašče ima se ljubi, [i molstiru] **prihodak budi**.*

Pořídí o tom, co chtějí dát, donaci. Přeji-li si to, ať tam vyhradí užívání výnosu.

Toto místo je velmi zajímavé z několika hledisek. V první řadě stojí za povšimnutí samotná konstrukce *da [i] nima prihodak budi* s imperativním⁷¹ tvarem slovesa **вѣити**. Celou konstrukci uvozenou spojkou *da* bychom pak mohli identifikovat jako větu žádací.

Za zmínku zde stojí také užití duálu *hočeta* a *naredita* ve spojitosti s výrazem rodiče (*parentes*), které dokládá ve spojitosti s tímto lexémem i Kurz.⁷²

X.

LXXI, 3: **Praemisso** ergo abbatis aut prepositorum, qui ab eo constituuntur, **imperio**, cui non praemittimus privata imperia praeponi.

48b, ř. 14-16: *I tagda voľa op(a)tu voľa starijšemu bratu, ki ot(') néga narejenъ jestъ, ...
..... posluhъ višni vzdati mu jestъ.*

ᚫ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱ ᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ
ᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱ

Nedovolujme však, aby se soukromým příkazům dávala přednost před nařízením opatovým nebo před příkazy převorů, které opat ustanovil.

Překlad latinského originálu je v tomto dokladu velmi volný, jedná se spíše o parafrázi původního významu s vynecháním podstatné části původního latinského souvětí. Celá řídicí věta není v církevněslovanském překladu nijak reflektována; ablativ absolutní je rozveden do vazby tvořené slovesem *biti* ve třetí osobě, infinitivem významového slovesa, dativem osobního zájmena a substantivem v nominativu, podobně jako tomu bylo v případě č. III v této kapitole. Zájmeno v dativní formě *mu* je jakýmsi zdvojením slovního spojení *voľa op(a)tu voľa starijšemu bratu* a působí na tomto místě stylisticky poněkud neobratně.

⁷¹ Tvoření imperativu od tohoto slovesa viz Kurz 1969: 121.

⁷² Kurz 1969: 32.

Lexém *voľa* uvádí RCJHR ve významu spojky *nebo*, pokud se větné struktúre vyskytuje spojení *voľa...voľa*, jako v tomto případě, odpovídá význam latinskému *sive...sive*. Ve slovníku je citován i tento doklad spolu s uvedením latinské předlohy.⁷³

6.1.4 Opis substantivem s předložkou

Další možností, jak přeložit do církevní slovanštiny ablativ absolutní tvořený participiem perfekta pasiva je opis pomocí substantiva s předložkou. Vzhledem k užitým předložkám *po*, *brez'* a *razvě* se v podstatě jedná o lokativ a genitiv singuláru.

I.

IX, 5: **Quibus dictis** dicto versu benedicat abbas et sedentibus omnibus in scamnis legantur vicissim a fratribus in codice super analogium tres lectiones.

18b, ř. 3-5: **I po tomъ svršenji** *opatъ vzda blagoslovenъje i sideci brat'ji*
čtite se 3 lekcije v knigahъ.

Když se dozpívají⁷⁴ a řekne se verš, dá opat požehnání a všichni usednou do lavic. Z knihy položené na čtecím pultu bratři střídavě přednesou tři čtení.

Ablativ absolutní je zde opsán pomocí substantiva ъjo-kmenové deklinace *svrъšenije*. Substantivum následuje po předložce a po zájmenu *тъ, ta, to*, které je, jak vyžaduje předložková vazba, rovněž v lokativu. Můžeme říci, že v latině stojí ablativ absolutní na místě věty časové (*poté co je toto řečeno*), ve shodě s tím pak substantivum s předložkou vyjadřuje přibližně totéž.

Zajímavé je v tomto dokladu použití slovního spojení *vzdati blagoslovenъje* místo obvyklejšího *blagosloviti* jako ekvivalentu k latinskému *benedicere*. Toto místo uvádí pod helsem *vzdati* i RCJHR⁷⁵ jako překlad lexému *benedicere*, žádná další místa tohoto či podobného znění citována nejsou.

II.

⁷³ RCJHR 2000: 364.

⁷⁴ Myšleno šest žalmů a antifony.

⁷⁵ RCJHR 2000: 364.

X, 3: Et reliqua omnia, ut dictum est, impleatur, id est ut numquam minus a duodecim psalmodum quantitate ad vigiliis nocturnas dicantur **exceptis tertio et nonagesimo quarto psalmo**.

19a, ř. 4-10: *Ino vse, čto je(stъ) najprije pisano držite se Nikadare maňe ot(') dviju na deste ps(al')mi na noćnu sl(a)vu peto ne budi. [To je(stъ)] razvě dviju ps(a)l'mu, to je(stъ) „G(ospod)i, čto se“, „Pridite vzradujim se.“*

Všechno ostatní se koná, jak jsme již uvedli: v nočních vigiliích se tedy nikdy neříká méně žalmů než dvanáct, nepočítaje v to žalm 3 a 94.

V tomto dokladu stojí za povšimnutí v první řadě forma ablativu absolutního, konkrétně kombinace plurálu participia *exceptis*, singuláru substantiva s řadovou číslovkou *tertio et nonagesimo quarto psalmo*. Užití participiálního tvaru *exceptis* lze vysvětlit přítomností dvou jmenných forem v singuláru, které k sobě vyžadují participium v plurálu.

Ablativ absolutní je pak do církevní slovanštiny přeložen pomocí předložky **razvě** a substantiva s číslovkou v genitivu *dviju ps(a)l'mu*. Zajímavé je, že na rozdíl od latinského textu církevněslovanský překladatel cituje místo čísel počátky jednotlivých žalmů.⁷⁶

Stylisticky poněkud neobratně pak v překladu působí opakování slovního spojení *[To je(stъ)]*.

III.

XI, 10: ...et **data benedictione** incipiant matutinos.

19b, ř. 19-21 ...*I po tomъ rci op(a)tъ molitvu] i po molitvi počnite sl(a)vu jutrn'nju.*

Po požehnání následují ranní chvály.

Na počátku je nutné upozornit na skutečnost, že na tomto místě obsahuje církevněslovanský text několikařádkový přídavek oproti latinskému textu. Konec tohoto přídavku je v místě před ablativem absolutním v latinském textu, jak je naznačeno v přepisu hranatou závorkou. Na překlad ablativu absolutního tento přídavek žádný vliv nemá, nicméně pro úplnost jej uvádím.

Překladatel přeložil ablativ absolutní jednoduchou vazbou substantiva *molitva* v lokativu po předložce *po*. SJS II⁷⁷ neuvádí ke slovu **МОЛИТВА** latinskou paralelu *benedictio* (blahořečení, velebení, chvalozpěv), ale výrazy *oratio*, *preces*, *deprecatio*, *petitio* a

⁷⁶ Vajs 1916: 2 a 121.

⁷⁷ SJS II, s. 225.

supplicatio, o kterých můžeme říci, že jsou s výrazem *benedictio* synonymní. Latinská kartotéka k Besědám má doložen k *benedictio* také ekvivalent **СВАЦЕНІЕ**.

IV.

XXXV, 15: Intrans et exeuntes hebdomadarii in oratorio mox **matutinis finitis** dominica omnium genibus provolvantur postulantes pro se orari.

23b, ř. 19-22: *Izlizuće i vlizuće n(e)d(i)lnici po jutrní v n(e)d(i)lni danь vsej brat'ji do kolěna poklonite se proseće m(o)liti za se.*

Na začátku a na konci týdenní služby, hned po ranních chválách v neděli, padnou bratři v oratoři všem k nohám s prosbou, aby se za ně modlili.

Ablativ absolutní *matutinis finitis* je do církevní slovanštiny velmi jednoduše převeden pomocí substantiva *utrъnja* v lokativu singuláru po přeložce *po*.

V.

XLIII, 15-16: Si denuo non emendaverit, non permittatur ad mensae communis participationem, sed sequestratus a consortio omnium reficiat solus, **sublata ei portione sua vini**, usque ad satisfactionem et emendationem.

29a, ř. 14-18: *A ot nova, ako ne popravít se, ne posadí se za stolomь z bratiju, na samь o sebi sedi i jijь brez' vina do popravlenija pokajanijemь.*

Jestliže se ani potom nepoleší, nesmí mít účast na společném stolování, ale jí sám, odělem od společenství všech, a je mu odebrána jeho porce vína, dokud neučiní zadost a nepolepší se.

V tomto dokladu je latinský ablativ absolutní *sublata ei portione sua vini* do církevní slovanštiny přeložen pomocí slovního spojení *brez' vina*. Zajímavá je zde podoba předložky *brez'*, kterou RCJHR⁷⁸ uvádí jako variantu předložky *bez*.⁷⁹ V církevněslovanském překladu ovšem není nijak vyjádřeno sloveso *tollere* ani substantivum *portio*, a proto překlad není doslovný, ale jedná se spíše o volné převedení významu.

VI.

⁷⁸ RCJHR 2000: 237.

⁷⁹ Jako variantu předložky **bezь** uvádí tento lexém i Miklosich 1862-1865: 44.

LII, 5: Ergo qui simile opus non facit, non permittatur **explicito opere dei** remorari in oratio.

34a, ř. 12-14: *I t'gda, ki togo ne tvori, jemu se ne vzda prošćenje **po službi** v cr(i)kvi ostati.*

Kdo se takto nechová, tomu nebude dovoleno, aby se po bohoslužbách zdržoval v oratoři.

Latinský ablativ absolutní *explicito opere dei* je v tomto dokladu nahrazen velmi jednoduše substantivem *služba* v lokativu po předložce *po*. Jako ekvivalent k latinskému výrazu *opus dei* je užit lexém *služba*.

6.1.5 Opis bezpředložkovým instrumentálem

Ve skupině ablativů absolutních obsahujících participium perfekta pasiva doložen také ojedinělý případ, kdy byla tato latinská konstrukce do církevní slovanštiny přeložena pomocí bezpředložkového instrumentálu.

I.

VII, 8: Scala vero ipsa erecta est vita in saeculo, quae **humilitato corde** a domino erigatur ad caelum.

13a, ř. 15-19: *I ona skala gori postavena to je(st) n(a)m žitat sega svita, ki k B(og)u **umilenim sr(d)cem** na n(e)bo vzvedet nas.*

Ten postavený žebřík je náš pozemský život a Pán jej vztyčuje k nebi.

Než přistoupíme k analýze překladu ablativu absolutního, je potřeba upozornit na problematiku lexému *žitat*. Ostojić uvádí, že zřejmě nastala záměna s lexémem *žitak*. Na tuto skutečnost upozorňuje ve svém vydání v poznámkovém aparátu a nijak blíže ji nevysvětluje.⁸⁰ Pomoc nám v tomto ohledu neposkytne ani hlaholský rukopis, kde jsou grafémy poměrně jasně čitelné (ѠѠѠѠѠѠѠѠѠ). Nezbyvá než konstatovat, že ani s pomocí dostupných slovníků není možné říci, co by výše uvedená slova mohla znamenat. Můžeme pouze říci, že se vztahují k latinskému lexému *vita*.

⁸⁰ Ostojić 1965: 381.

Co se týče překladu ablativu absolutního, sloveso *humilitare* bylo nahrazeno adjektivem *umiljenъ*, které má totožný význam (*sklíčený, zkrušený*). Transformace ablativu absolutního pomocí adjektiva nicméně poněkud zastírá předčasnost vyjádřenou participiem perfekta pasiva.

Zajímavý je v tomto dokladu výraz *skala*, který je v chorvatském slovníku⁸¹ uveden jako lexém převzatý z latiny přes italštinu ve významu *ljestvica* (žebřík), Miklosich⁸² pak překládá tento výraz latinským *scala* (žebřík).

⁸¹ Anić 2004: 1412.

⁸² Miklosich 1862-5: 842.

6.2 Latinský ablativ absolutní tvořený participiem prézentia aktiva

V druhé části analýzy překladové techniky se budeme věnovat dokladům, v nichž je latinský ablativ absolutní tvořený pomocí participia prézentia aktiva. Celkem bylo v Řeholi Benediktově identifikováno 15 dokladů, které můžeme dále podle typu církevněslovanského překladu rozčlenit do pěti skupin. Nejpočetnější jsou pak doklady, v nichž je ablativ absolutní transformován do hlavní či vedlejší věty.

6.2.1 Opis participiem prézentia aktiva

V této kapitole budou blíže popsány případy, ve kterých je latinský ablativ absolutní obsahující participium prézentia aktiva přeložen do církevní slovanštiny pomocí participia prézentia aktiva.

I.

Prol. 8: Exurgamus ergo tandem aliquando excitante noc **scriptura ac dicente**.

1b, ř.6: *Jure vstanimo n(i)ne, kada vzove nas* **Pismo govoreće**.

Povstaňme tedy už jednou, burcování slovy Písma.

Ablativ absolutní *scriptura dicente* je přeložen pomocí nominativu singuláru neutra participia prézentia aktiva *govoreće* a substantiva *pismo*.

U tohoto dokladu došlo překladatelem k rozdělení původního latinského ablativu *excitante nos scriptura ac dicente* do dvou struktur. Druhá část *excitante sriptura* je přeložena vedlejší větou, a proto bude tento doklad rozebrán na jiném místě.⁸³

II.

VIII, 4: A Pascha autem usque ad supradictas novembres sic temperetur hora, ut Vigiliarum agenda parvissimo intervallo, quo fratres ad necessaria naturae exeant, mox Matutini, qui **incipiente luce** agendi sunt, subsequantur.

18a, ř. 17-18: *Počan'še paki ot (') Vazma do ... kalendi novembra tako se vstani na jutrnju, k(a)ko mal* **hipac** *i zoru viduće začni se jutrnje sl(a)va.*

⁸³ Viz s. 46.

Od Velikonoc až do uvedeného prvního listopadu se hodina určí tak, aby po skončení vigilií a krátké přestávce, kdy bratři, potřebují-li to, mohou odejít, ihned začaly ranní chvály, které se mají konat za svítání.

V tomto dokladu překladatel interpretuje latinský originál velmi volně. Lexém *lux* je přeložen pomocí církevněslovanského výrazu *zora*, což potvrzuje i SJS, kde je k církevněslovanskému *ꙗꙋꙋꙋ* uveden právě latinský ekvivalent *lux*. Participiu *incipiente* pak odpovídá církevněslovanský tvar *viduće*.

Na rozdíl od latinského ablativu absolutního tedy není podmětem participia lexém *lux*, ale nevyjádřený podmět *bratři*, který je také obsažen v latinském textu, ovšem ve formě podmětu vedlejší věty.

III.

IX,5: Quibus dictis dicto versu benedicat abbas et **sedentibus omnibus** in scamnis legantur vicissim a fratribus in codice super analogium tres lectiones.

18b, ř. 3-5: *i po tomъ svršen'ji opatъ vzda bl(agoslove)nъje i sideći brat'ji čtite se 3 lekcije v knigahъ.*

Když se dozpívají⁸⁴ a řekne se verš, dá opat požehnání a všichni usednou do lavic. Z knihy položené na čtecím pultu bratři střídavě přednesou tři čtení.

Participium obsažené v latinském ablativu absolutním je v tomto dokladu přeloženo pomocí nominativu plurálu maskulina participia prézenta aktiva *sideći*. Místo očekávaného *–e* v koncovce je zde přítomné *–i* možné vysvětlit jako kontaminaci s adjektivní deklinací.⁸⁵ Druhý prvek ablativu absolutního, tvar zájmena v ablativu *omnibus*, je přeložen pomocí nominativu plurálu maskulina substantiva *bratъ* (v chorvatské redakci církevní slovanštiny *bratъ*).

6.2.2 Opis participiem préterita aktiva

⁸⁴ Myšleno šest žalmů a antifony.

⁸⁵ Damjanović 2009: 336.

Následující doklad je v námi zkoumaném textu ojedinělý, protože pouze zde lze nalézt ve slovanském překladu paralelu k latinskému participium prézenta aktiva v ablativu absolutním církevněslovanské participium préterita aktiva.

I.

LXII,10: Quod si nec emendaverit, **clarescentibus culpis** proiciatur de monasterio.

42a, ř. 24-26: *Jako li ... tako [pokazanъ] ne popraviti se, pokazav'še mu ... jeho grihъ, i [krivostъ] ot(') molstira otvrzi se.*

Kdyby se nenapravit ani pak a jeho provinění byla zjevná, bude vyhnán z kláštera.

Jak již bylo naznačeno, pouze zde je participium prézenta aktiva obsažené v ablativu absolutním přeloženo v církevněslovanském textu pomocí participia préterita aktiva. Navíc byla do překladu přidána i další slova oproti sledovanému latinskému originálu (*pokazanъ, krivostъ*) a celek je tedy možné považovat spíše za parafrázi než za přesný překlad.

Latinský ablativ absolutní *clarescentibus culpis*, který bychom mohli dle církevní slovanštiny pracovníě přeložit „*když vyjdou najevo jeho provinění*“, vyjadřuje děj, který je současný s dějem věty hlavní (*proiciatur de monasterio*). Naopak církevněslovanský překlad pomocí nominativu plurálu maskulina participia préterita aktiva *pokazav'še* vyjadřuje předčasnost. Navíc ze struktury jednoznačně nevyplývá činitel děje vyjádřený tímto participiem, mohlo by se nicméně jednat o mnichy příslušného kláštera, protože podmět *bratři* využívá překladatel velmi často.

Velmi zajímavý je také lexém *pokazanъ*, který je dle editora v církevněslovanském textu navíc oproti latinské verzi. Implicitně má tento výraz podobný význam jako slovní spojení *pokazav'še mu ... jeho grihъ*. Můžeme tedy hypoteticky uvažovat i o tom, že se význam ablativu absolutního přenesl i na tento výraz.

6.2.3 Opis vedlejší větou

V následující kapitole budou probrány doklady, ve kterých je latinský ablativ absolutní tvořený pomocí participia prézenta aktiva přeložen větou hlavní či vedlejší. Tyto věty pak obsahují různé finitní slovesné tvary, které budou vysvětleny a okomentovány u jednotlivých případů.

I.

Prol. 8: Exurgamus ergo tandem aliquando **excitante nos scriptura** ac dicente.

1b, ř.6: *Jure vstanimo n(i)ne, kada vzove nasъ Pismo govoreće.*

Povstaňme tedy už jednou, burcováni slovy Písma.

Církevněslovanský překladatel se na tomto místě rozhodl rozpojit pro něj zřejmě komplikovanější vazbu dvou ablativů absolutních, která se skládá z jednoho jména a dvou participií, do dvou větných struktur. První část⁸⁶ tohoto ablativu absolutního *excitante nos scriptura* je zde rozvedena do vedlejší věty časové s finitním slovesným tvarem v přítomném čase *vzove*. Do této vedlejší věty je jako podmět zahrnuto substantivum *pismo*, které je v originále logickým podmětem obou participií.

II.

VII, 36: et sustinens non lacessat vel discedat **dicente scriptura**.

15a, ř. 18-20: ...v' trpnъji ne budi trudanъ ili pogibnuti ... *pravi [namъ] Pismo.*

ⲙⲟ ⲟⲛⲉⲓⲣⲟⲩⲧⲌ ⲡⲉ ⲗⲁⲃⲟⲛⲌ ⲟⲛⲉⲃⲟⲛⲏⲏⲦⲌ ⲁⲓⲃⲟⲩ ⲛⲟⲗⲗⲁⲩⲁⲡⲁⲃⲟⲩⲟⲩ (sic!) ⲛⲉⲃⲏⲟⲩ ⲡⲏⲙⲌ ⲛⲟⲩⲟⲙⲉ

Všecko snáší, aniž ochabne nebo uteče, podle slov Písma.

Vzhledem k tomu, že je na tomto místě několik nejasností, uvádím pro srovnání i původní hlaholskou podobu textu. Editor zde hlaholský text ⲛⲟⲗⲗⲁⲩⲁⲡⲁⲃⲟⲩⲟⲩ transliteruje v podobě *pogibnuti* a v poznámkovém aparátu vysvětluje, že se zde tento lexém, který nekoresponduje s latinským výrazem *discedere*, vyskytuje zřejmě omylem místo verba *pobignuti*. Jak je však patrné z uvedeného hlaholského originálu, správná transliterace musí znít *pobignuti* a nikoliv editorem uvedené *pogibnuti*. Verbum *pobignuti* (ⲛⲟⲃⲏⲒⲛⲞⲩⲧⲌ)⁸⁷ navíc odpovídá latinskému *discedere* lépe než *pogibnuti* (ⲛⲟⲒⲒⲓⲃⲏⲞⲩⲧⲌ).⁸⁸

⁸⁶ O druhé části, *dicente (scriptura)* bylo již kvůli typu překladu pojednáno na jiném místě, viz s. 43.

⁸⁷ SJS III, s. 88.

⁸⁸ SJS III, s. 66.

I infinitiv *pobignuti* se však vymyká ze syntaktické struktury věty a není možné jej přiřadit k žádnému řídicímu slovesu. Lze však hypoteticky zvážit možnost vyjádření zákazu pomocí infinitivu. Tento jev je podle Damjanoviće⁸⁹ v církevněslovanském textu Benediktovy Řehole poměrně častý.

Samotný překlad ablativu absolutního je již poměrně jasný. Je zde rozveden do věty se slovesem v přítomném čase *pravi*, jehož doplněním je pak dativ *nam* osobního zájmena.

III.

XI,2: *Modulatis, ut supra disposuimus, sex psalmis ed versu residentibus cunctis disposite et per ordinem in subselliis legantur in codice, ut supra diximus, quattuor lectiones cum responsoriis suis.*

19a: ř. 14-16: *To je(st) ispojuće 6 ps(al')m() i berše i sidite vsi spolu
... .. čtene budite 4 lekcije s svoimi ře(spo)nš(or)i, kako smo prijē pokazali.*

Když se dozpívá šest žalmů a verš, jak jsme už stanovili, a všichni se podle pořadí usadí v lavicích, čtou se z knihy čtyři čtení a jejich responsoria, jak už bylo řečeno.

Latinský ablativ absolutní je rozveden do hlavní věty s finitním slovesným tvarem *sidite* ve 2. osobě plurálu imperativu. Zájmenu *cunctus* pak odpovídá církevněslovanské *vsī*. Jak je patrné z celé citace, překlad je opět spíše volný.

IV.

XI,7: *Dicto etiam versu et benedicente abbate legantur aliae quattuor lectiones de novo testamento ordine qua supra.*

19b: ř. 3-4: *i po nih b(e)r(a)š() i bl(agoslove)nije ... vzdajut i čtite se ... 3 lekcije
ot (') s(veta)go e(van)j(e)lija*

Po verši a opatově požehnání se obvyklým způsobem čtou další čtyři čtení z Nového zákona.

Vzhledem ke skutečnosti, že byly u tohoto dokladu oba latinské ablativy absolutní v překladu spojeny do jedné konstrukce, je nutné o nich pojednat najednou. Latinský ablativ absolutní *benedicente abbate* je přeložen pomocí hlavní věty připojené spojkou *i* k větě

⁸⁹ Damjanović 2008: 92.

následující, přičemž podmět ablativu absolutního *abbas* je v církevněslovanském překladu vynechán. Podmět slovesa *vzdati* ve 3. osobě plurálu indikativu prézenta aktiva není v textu vyjádřen. K tomuto slovesnému tvaru se pak váží akuzativní tvary *b(e)r(a)š(ь)* a *bl(agoslove)nije*. Připojením substantiva *versus* k slovesnému tvaru *vzdajutъ* již překladatel nemusel nijak pracovat s latinským participiem *dicto*, které je součástí prvního ablativu absolutního.

Zajímavé v tomto dokladu také je, že v církevněslovanském překladu je uveden jiný počet lekcí oproti nám dostupnému latinskému textu.

Latinské *benedicere* je tu opsáno výrazem **ВЗДАТИ БЛАГОСЛОВЕНИЕ**, podobně jako tomu bylo i v d. č. I v kapitole 6.1.4.⁹⁰

V.

XI, 9: Quo perdicto legat abbas lectionem de evangelia cum honore et timore **stantibus omnibus**.

19b, ř. 8-10: *Jegda se im'na dopoje, op(a)tъ e(van)j(e)lije r'ci, i bratja ... stojte sъ strahomъ*.

Po jeho skončení čte opat úryvky z evnagelia. Všichni v úctě a bázni stojí a na závěr odpoví Amen.

V tomto případě je ablativ absolutní převeden imperativní konstrukcí za použití slovesa **СТОЯТИ**. Latinské zájmeno *omnis* je pak nahrazeno substantivem *bratija*, což lze označit za jistou konkretizaci podmětu. Latinské *cum honore et timore* je vyjádřeno jediným církevněslovanským lexémem **страхъ**, které má ve staroslověnině kromě významu *strach* i význam *úcta*.⁹¹

⁹⁰ Viz s. 38.

⁹¹ SJS IV, s. 178.

6.2.4 Opis substantivem s předložkou

Následující doklad s latinským ablativem absolutním obsahujícím participium prézenta aktiva je v daném kontextu přeložen pomocí substantiva s předložkou. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že tento typ překladu je v textu Benediktovy Řehole ojedinělý.

I.

LXIII, 15-16: Ubi cumque autem sibi obviant fratres, iunior priorem benedictionem petat, **transeunte maiore** minor surgat.

43b, ř. 5-7: *Voľa kadě bratř brata usrite, m'la'jši starišemu pokloni se, před'staršim m'la'jši vstani.*

Kdekoliv se bratři potkají, mladší požádá staršího o požehnání, když jde kolem staší, mladší vstane a nabídne mu místo.

Při překladu tohoto ablativu absolutního byla zvolena jednoduchá vazba adjektiva s předložkou. Latinské sloveso *transire* není bráno v potaz, samotné substantivum s předložkou je schopno vyjádřit obsah sdělení. Překladatel latinský text opět velmi zjednodušil, hypoteticky můžeme uvažovat i o tom, že se chtěl při překládání vyhnout latinskému participiu *transeunte*.

6.2.5 Opis bezpředložkovým instrumentálem

V následujících pěti dokladech je latinský ablativ absolutní převeden pomocí bezpředložkového instrumentálu. Jak vyplývá z podrobnější analýzy jednotlivých dokladů, jedná se o sémanticky si velmi podobná místa.

I.

I, 5: ...sine consolatione alterius sola manu vel brachio contra vitia carnis vel cogitationum **Deo auxiliante** pugnare sufficiunt.

4a, ř. 20-24: ...bez družbe moći jedinu ruku vel laktom protivu grihu pl'tsku ili protivu pomišljeniju, **b(o)žiju pomoćiju**, moćni su(t') rvati se.

Jsou si jistá a jsou schopni s Boží pomocí bojovat proti špatnostem těla i myšlenek vlastními silami, bez opory druhého člověka.

Latinské sloveso *auxiliare* je zde nahrazeno substantivem i-kmenové deklinace v instrumentálu sg. **помощь**, jež je doplněno shodným přívlastkem realizovaným adjektivem **Божии**.

II.

I, 13: His ergo omissis ad coenobitarum fortissimum genus disponendum **adiuvante Domino** veniamus.

5a, ř. 2-5: *Tagda ostaviv'se [vse] se [redi v'zvratimo se] k'cinobitomъ, iže bo je(stъ) silniji redъ ot(') vsih, b(o)žijeju pomoć'ju ... pritacimo.*

Nechme je tedy a s pomocí Páně přistupme k uspořádání všeho pro statečné cenobity.

Co se týče způsobu překladu ablativu absolutního do církevní slovanštiny, je tento případ podobný dokladu uvedenému výše. Jediným rozdílem je zde užití slovesa *adiuvare* místo *auxiliare* v latinském textu.

Zajímavý je také rozdíl mezi tvarem *božijeju pomoć'ju* (Божіеѣу помочію) v tomto dokladu a *božiju pomoćiju* (Божіу помочію) v dokladu předešlém. Zde se na rozdíl od předchozího případu překladatel drží tabulkového tvaru i se zachováním apostrofu na místě původního měkkého jeru. Koncovka *-iju* pro instrumentál je pak zřejmě mladší inovací daného tvaru.

III.

VII, 56-57: *Nonus humilitatis gradus est, si linguam ad loquendum prohibeat monachus et taciturnitatem habens, usque ad interrogationem non loquatur, monstrante Scriptura:*

17a, ř. 1-5: *Deveta skalina umilenija jest' ki [je(stъ)] koludarъ ne pusti jazika ni riči i ml'čan'je [veliko] drži, doklě ga ne uprose, ne od'govaraj, kazanijemъ [s(veta)go] Pisma:*

Devátý stupeň pokory spočívá v tom, že mnich brání svému jazyku v řečnění, zachovává mlčenlivost a nemluví, pokud není tázán, jak ukazuje Písmo.

U tohoto dokladu nepracoval překladatel s latinským originálem tak volně jako v předchozích případech a poměrně přesně dodržuje strukturu latinského znění. Sloveso *monstrare* je přeloženo substantivem ѡjo-kmenové deklinace *kazanije* v instrumentálu. Toto substantivum je doplněno neshodným přívlastkem *pisma*, čemuž odpovídá latinský lexém *scriptura*. Oproti latinskému textu je zřejmě z důvodu upřesnění v církevněslovanském překladu přidáno slovo *svetago*.⁹²

Jediným problematickým místem je zde sloveso *[je(stъ)]* označené editorem jako přídavek oproti latinské verzi. Není možné určit, jakou úlohu ve struktuře souvětí plní, může se však jednat pouze o omyl písaře.

IV.

LXXIII, 8: *Quisquis ergo ad caelestem patriam festinas hanc minimam inchoationis regulam descriptam adiuvante Christo perfice.*

50a, ř. 2-5: *I t(a)gda [, brat'ja,] voļa ki na n(e)b(e)sko c(ěsa)rstvo hitit se, malo počtenije regulě, ko pisano jestъ pomoćiju H(rst)a svr'šite.*

Kdo tedy spěcháš k nebeské vlasti, uveď tuto skromnou Řeholi napsanou pro začátečníky s Kristovou pomocí ve skutek.

Latinské sloveso *adiuvare* je na tomto místě stejně jako v předchozím případě nahrazeno substantivem i-kmenové deklinace *помощь* v instrumentálu.⁹³ Logicky pak k substantivu *помощь* přistupuje jeho doplnění v podobě neshodného přívlastku *H(rst)a*.

⁹² Nelze však vyloučit, že se jedná o různočtení v latinské předloze.

⁹³ K tvaru instrumentálu v této podobě viz doklad č. II.

V.

LXXIII, 8-9: Et tunc demum ad maiora, quae supra commemoravimus, doctrinae virtutumque culmina **deo protegente** pervenies.

50a, ř. 6-10: *I po tomъ najveć'še zapovědi dobrih dělъ [i prudnihъ] kako smo prije spomiñali [i pisali **G(ospod)a**] **B(og)a pomoćiju** dojdeši [, komu je(stъ) sl(a)va i država v' vse věki].*

A pak teprve pod Boží ochranou dospěješ k těm vznešeným výšinám nauky a ctností, o nichž jsme mluvili výše.

Toto souvětí se nachází na samém závěru Benediktovy Řehole a navazuje bezprostředně na výše komentovaný doklad. Jak je již naznačeno hranatými závorkami, církevněslovanský text byl oproti latinskému originálu na některých místech rozšířen. Toto rozšíření se týká i pro nás důležitého místa obsahujícího v latinském textu ablativ absolutní.

Stejně jako v předchozím případě použil překladatel substantiva i-kmenové deklinace **помощь** v instrumentálu. Ve funkci neshodného přívlastku je užito slovní spojení *G(ospod)a Boga*. Zajímavé je užití slova *pomoštъ* jako ekvivalentu k latinského *protegere* (chránit). Překlad ablativu absolutního přibližně zní „*pod ochranou boží*.“ Církevněslovanský překladatel ale substantivum **помощь** použil jak pro překlad slova *adiuvare* v předchozím případě, tak místo slovesa *protegere*. Nemůžeme tu z pochopitelných důvodů spekulovat nad stylistickými záměry autora latinského originálu ani církevněslovanského překladu, nicméně je zřejmé, že důsledkem dvojího užití lexému **помощь** je opakování identického slova velmi těsně za sebou v církevněslovanském překladu. Tuto skutečnost bychom s veškerým respektem k překladateli mohli označit za stylistickou neobratnost.

Můžeme také uvažovat o ustálenosti slovního spojení *s boží pomocí*, jehož časté užívání tu mohlo vést k chybě překladatele. Není také možné vyloučit ani různočtení latinské předlohy.

6.3 Překlad dativem absolutním

Zajímavou skupinou při studiu překladové techniky z latiny do slovanštiny tvoří případy, v nichž je latinský ablativ absolutní převeden církevněslovanským dativem absolutním. I když bychom se mohli domnívat, že tento způsob překladu je logický a bude proto velmi rozšířen, v případě církevněslovanského textu Benediktovy Řehole tato teze neplatí.

Výsledky analýzy Benediktovy Řehole podporují do určité míry i závěry Petry Fetkové,⁹⁴ která se ve své práci věnovala mj. problematice překladu ablativu absolutního do staroslověnštiny. Předmětem jejího zkoumání byly překlady 40 homilií Řehoře Velikého na evangelia, konkrétně kompletní překlad latinské předlohy z 11. století, a mladší charvátskohlaholský Novljanského II. breviáře z 15. století, který obsahuje pouze přeložené úryvky latinského originálu. Analýzou materiálu bylo zjištěno, že v českocírkevněslovanském překladu Besěd je ablativ absolutní v naprosté většině případů přeložen pomocí ekvivalentní staroslověnské vazby dativu absolutního (26 případů z 35), v novějším církevněslovanském překladu z Novljanského II. breviáře je naopak v sedmi případech použita konstrukce instrumentálu absolutního a ve stejném počtu případů pak dativ absolutní.

Rukopis Benediktovy Řehole pocházející ze 14. století tak do jisté míry koresponduje s výše nastíněnými výsledky v tom smyslu, že není použita předpokládaná vazba dativu absolutního pro překlad ablativu absolutního. Pouze ve dvou případech z šedesáti dvou najdeme ablativ absolutní přeložen pomocí ekvivalentní staroslověnské vazby dativu absolutního. V textu Benediktovy Řehole jsou si sledovaná místa sémanticky velmi blízka, jak bude patrné z bližšího rozboru.

I.

Prol. 36-37: Ideo nobis propter emendationem malorum huius vitae dies ad indutias relaxantur **dicente Apostolo**: ...

3a, ř. 14-15: *Za něže nam^h sut^h sije d(a)ni na popravlenije n(a)ših(^h) radi z'lih^h děl^h udałeni gl(agol)juću Apostolu...*

Abychom napravili své chyby, jsou nám dny tohoto života prodlouženy jako příměří – Apoštol říká: ...

Na tomto dokladu je zřetelně vidět, že ablativu absolutnímu v latině přesně odpovídá dativ absolutní v církevní slovanštině.

⁹⁴ Fetková 1995: 27-32.

Za jistou stylistickou neobratnost lze označit užití lexému *radi* v konstrukci *na popravlenije n(a)ših(Ľ) z'lih(Ľ) děl(Ľ)*. Předložka *radi* se většinou vyskytuje v postpozici, zde je neobvykle vsunuta mezi členy, ke kterým náleží. Latinské *relaxantur* je opsáno církevněslovanským *sut(Ľ) uda(Ľ)eni*. Oproti latinskému textu je přidáno demonstrativní zájmeno *sije*.

II.

II, 2-3: *Christi enim agere vices in monasterio creditur quando ipsius vocatur praenomine dicente Apostolo: ...*

5a, ř. 11-14: *Zač'se město H(rst)a věrujúcim v'ziva gl(agol)juću Apostolu.*

Vira v něm totiž vidí Kristova náměstka v klášteře, protože mu dává jeho vlastní jméno – Apoštol říká: ...

Latinský ablativ absolutní je tu přeložen pomocí dativu absolutního stejným způsobem a se stejným významem jako v předchozím případě, ovšem text, který vazbě předchází, není zcela jasný. Slovní spojení *město H(rst)a* zřejmě zastupuje latinské *vices Christi* (*místo Krista*), nicméně použití lexému *město* jako paralely k *vices* je problematické. Můžeme hypoteticky uvažovat o písařské či překladatelské chybě, kdy byl výraz *vices* zaměněn výrazem *vicus* (vesnice), takovéto slovní spojení by však v daném kontextu postrádalo smysl.

Participium přezenta aktiva v dativu plurálu *věrujúcim* je pak paralelou ve formě participia ke *creditur*. *Zač'se* nejsem schopna nijak blíže identifikovat ve vztahu k latinské předložce.

II.

Prol. 47: Sed si quid paululum restrictius **dictante aequitatis ratione** propter emendationem vitiorum vel conservationem caritatis processerit, non illico pavore perterritus refugias viam salutis.

3b, ř. 14-17: *Imúce každo krěp'čeje i prav(a)dnoje popravļenija radi našihъ grihovъ i shrañenijem' ljub've přejdite. Togo radi užasnuv se ne otbigni puti sp(a)senija atd.*

I kdyby se však z oprávněných důvodů, pro napravení špatnosti nebo pro zachování lásky, přistoupilo k něčemu trochu přísnějšímu, neopouštěj hned ve strachu cestu spásy.

V tomto dokladu působí problémy především počátek celé vedlejší podmínkové věty včetně ablativu absolutního, jehož význam se v překladu nijak neodráží, slova *dictante a ratione* nejsou vůbec v církevněslovanském překladu brána v potaz. Naopak genitiv singuláru feminina od substantiva *aequitas* byl zřejmě přetransformován do adjektiva *prav(a)dnoje*. V latinském textu také podle mého názoru není žádný ekvivalent k lexému *krěp'čeje*. Slovo **крѣпкъъ** má podle SJS⁹⁵ význam silný či mocný, bylo by tedy snad možné tento výraz vztáhnout k lexému *restrictius*.

Církevněslovanská verze je na tomto místě spíše parafrází latinského textu než jeho překladem. Nijak se tu neodráží latinská podmínková věta, která je v překladu převedena do věty hlavní. Od slovního spojení *propter emendationem* se pak již církevněslovanský překladatel držel latinského textu.

III.

II, 19: Quod si ita **iustitia dictante** abbati visum fuerit, et de cuiuslibet ordine id faciet.

6b, ř. 5-6: *Ašće ... opatu pravdano [ne] budetъ, o vsakom redu to možet' nastaviti.*

Zdá-li se opatovi, že k tomu má spravedlivý důvod, může rozhodnout o pořadí kohokoliv.

Latinská podmínková věta je přeložena taktéž větou podmínkovou, nicméně jedná se o přibližné převedení obsahu než o překlad. Odrazem slova *iustitia* je v církevněslovanském textu zřejmě lexém *pravdano*. Participium *dictante* se v církevněslovanském textu nikde neobjevuje, proto se kloním k názoru, že ablativ absolutní v tomto dokladu nebyl přeložen, ale spíše byl zjednodušen a parafrázován jeho význam.

⁹⁵ SJS IV, s. 80.

IV.

IX,5: Quibus dictis **dicto versu** benedicat abbas et sedentibus omnibus in scamnis legantur vicissim a fratribus in codice super analogium tres lectiones.

18b, ř. 3-5: *i po tomъ svršen'ji opatъ vzda bl(agoslove)nъje i sideći brat'ji čtite se 3 lekcije v knigahъ.*

Když se dozpívají⁹⁶ a řekne se verš, dá opat požehnání a všichni usednou do lavic. Z knihy položené na čtecím pultu bratři střídavě přednesou tři čtení.

Tento doklad již byl dvakrát rozebrán⁹⁷ v souvislosti s ablativy absolutními *quibus dictis* a *sedentibus omnibus*. Překlad třetího ablativu absolutního *dicto versu* však v církevněslovanském překladu s největší pravděpodobností chybí. Tuto skutečnost podporují i dva nepřeložené latinské lexémy, které naznačuje Ostojić ve svém přepisu hlaholského textu.

V.

XIII, 12: Plane agenda matutina vel vespertina non transeat aliquando, nisi in ultimo per ordinem oratio dominica **omnibus audientibus** dicatur a priore.

20b, ř. 32-33, 21a, ř. 1: *I na jutrní i na vič(e)rni po an(tifon)i vsagda rečena budi m(o)lit(va g(ospod)na.*

Ranní ani večerní chvály se nikomu nesmějí uzavřít, když představený na konci neřekne celou modlitbu Páně tak, aby ji všichni slyšeli.

Zde nezbývá než konstatovat, že slovesný ekvivalent k ablativu absolutnímu není možné určit. K této skutečnosti došlo především z důvodu přestylizování oproti latinskému textu, přičemž došlo ke zjednodušení celého významu. V církevněslovanském překladu není možné nalézt ani ekvivalent k latinské podmínkové větě.

⁹⁶ Myšleno šest žalmů a antifony.

⁹⁷ Viz s. 38 a 44.

VI.

XXXVIII, 3: Et dicatur hic versus in oratorio tertio ab omnibus **ipso** tamen **incipiente**.

25a, ř. 11-12: *i r'ci s**h** b(e)r(a)š(**h**) přeď'oltarem.....*

Všichni v oratoři třikrát opakují verš, který začal lektor.

Zde je ablativ absolutní jednoznačně vynechán, jak naznačil v edici i Ostojic zaznamenáním rozdílů oproti latinskému originálu. Není však jasné, proč editor uvádí pouze o dvě slova méně oproti latině, když v církevněslovanském textu není doložen žádný ekvivalent ani k latinské partikuli *tamen*. Zcela jednoznačné není ani latinské čtení. Dle Teubnerské edice užívané Ostojicem má toto místo následující podobu: *et dicat hunc versum in oratorio tertio cum omnibus ipso tamen incipiente*. Jiná vydání⁹⁸ pak uvádějí následující znění: *et dicatur hic versus in oratorio tertio ab omnibus ipso tamen incipiente*, se kterým pracoval i církevněslovanský překladatel, jak je vidět z konstrukce *i r'ci s**h** b(e)r(a)š(**h**) přeď'oltarem*.

VII.

XLVIII, 6: Et agatur nona temperius, **mediante octava hora** et iterum, quod faciendum est operentur usque ad vesperam.

31a, ř.15-18: *I počekajuće zvonite na nonu, i po noni dari do vičerhe dělajte*

Nona se koná o něco dříve, asi v polovině hodiny osmé, a zase se pracuje, jak je třeba, až do nešpor.

Zde můžeme jednoznačně říci, že tu ablativ absolutní nijak vyjádřen není.

⁹⁸¹⁵ Srov. např. Linderbauer (ed.) a 1928 Koupil (ed.) 1998.

6.5 Problematické případy

V této kapitole budou popsány doklady, jež jsou z nějakého důvodu nejasné či problematické a následkem toho i obtížně interpretovatelné. I přes veškerou snahu nebylo možné tyto doklady začlenit do žádné z předcházejících skupin, a proto byly vyčleněny do samostatné kapitoly. Celkem je zde zpracováno pět dokladů, které jsou problematické z různých důvodů. U některých z nich nelze s jistotou určit, zda se v nich objevuje ablativ absolutní (doklad č. I a V), jinde zase problémy působí církevněslovanský překlad (doklad č. III a IV), který není možné jednoznačně interpretovat či určit. Jsem si samozřejmě vědoma skutečnosti, že mnou nabízená řešení nemusí být správná ani dostatečně podložená.

I.

VII, 6: Unde, fratres, si summae humilitatis volumus culmen attingere et ad exaltationem illam caelestem, ad quam per praesentis vitae humilitatis ascenditur, volumus velociter pervenire, **actibus nostris ascendentibus** scala illa erigenda est, quae in somnio Iacob apparuit, per quam ei descendente set ascendentes angeli monstrabantur.

13a, ř. 8-9: *Ibo, brat'ja, ako želějemo ki umiļeniju višňago svršenija dojtī, ... k visoti ... n(e)b(e)skoj, k' toj visoti zdaňega žitka směrenijem lize se. Jako hočemo k' nej krzo priti, [dobrimi] n(a)šimi děli onu skalū postaviti je n(a)mъ, ka se Jakovu va sni pokaza, v'koj se jemu pokazaše anj(e)li dolu zlazeće i gori lizuće.*

Chceme-li tedy, bratři, dosáhnout vrcholu pokory a co nejrychleji dospět ke svému povýšení v nebi, k němuž se stoupá pokorou v tomto životě, musíme si k výstupu ze svých skutků postavit takový žebřík, jaký se zjevil ve snu Jakobovi: viděl, jak po tom žebříku sestupují a vystupují andělé.

V tomto případě nečiní potíže interpretovat církevněslovanský překlad, daleko problematičtější je však jednoznačně určit, zda slovní spojení *actibus nostris ascendentibus* je skutečně ablativ absolutní. Po přihlédnutí k církevněslovanskému překladu se spíše kloním k tomu, že se v latinském textu jedná o instrumentální ablativ. Tuto domněnku pak podporují slovanský i český překlad.

Za zmínku stojí u tohoto dokladu také překlad latinského opisného časování pasivního *scala illa erigenda est*. Překladem této konstrukce a obecně překladem gerundia a gerundiva do staroslověnštiny se zabýval ve své studii *Latinské gerundium a gerundivum ve staroslověnském překladu* Václav Konzal.⁹⁹ Ve své práci uvádí různé způsoby překladu

⁹⁹ Konzal 2005: 184-189.

gerundiva tranzitivních sloves s objektem, což je i případ tohoto dokladu, mezi něž patří i překlad pomocí vazby infinitivu s dativem pro vyjádření původce děje a slovesa být ve 3. osobě singuláru; např. konstrukce *pastoris tamen sententia gregi timenda est* je přeložena do staroslověnštiny **пастырева оубо соуда боати са ксть стадоу**. Václav Konzal však tuto vazbu neoznačuje na rozdíl od Míhlajeviče¹⁰⁰ za podtyp vazby dativu s infinitivem.

Lexém *skala* byl již zmíněn u jiného dokladu.¹⁰¹

II.

XIII, 14: **Ceteris vero agendis** ultima pars eius orationis dicatur: Sed libera nos a malo.

21a, ř. 9-10: *A na ine godine ml'kom' čtite dari do onoga města, kadě pravi: I ne v(a)v(e)di n(a)sъ v napastъ.*

Při ostatních hodinkách se však říká jen závěr této modlitby a všichni odpovídají: Ale zbav nás od zlého.

Problematickou záležitostí na tomto místě je ablativ plurálu gerundiva, který je součástí ablativu absolutního. Takovéto použití gerundiva není zcela obvyklé, nicméně dle Mengeho¹⁰² je i v klasické latině tato varianta místo participia přezenta či perfekta možná. Lze pouze předpokládat, že gerundivum bylo zvoleno z důvodu potřeby vyjádřit pasivní skutečnost současnou s řídicím slovesem, gerundivum tu tedy do určité míry supluje v latině neexistující participium přezenta pasiva a ztrácí své modální zabarvení. Především z důvodu neobvyklosti gerundiva v latinských ablativech absolutních obecně a také proto, že se gerundivum v ablativu absolutním nikde jinde v Benediktově Řeholi nevyskytuje, byl tento doklad zařazen do této kapitoly.

Spojením *ceteris agendis* se odkazuje na tzv. hodinky v předchozím textu¹⁰³ a překladatel převedl tento výraz velmi jednoduše slovním spojením *na ine godine*. Tento překlad podporuje také SJS I., který k substantivu **ГОДИНА** uvádí jako jeden z významů i *liturgické hodinky*.¹⁰⁴

III.

¹⁰⁰ Damjanović 2009: 341.

¹⁰¹ Viz s. 42.

¹⁰² Menge 2000: s. 722.

¹⁰³ Koupil 1998: 63.

¹⁰⁴ SJS I: 413-414.

XXXIX, 10: Pueris vero minore aetate non eadem servetur quantitas sed minor quam maioribus **servata in omnibus paritate**.

26a, ř.16-19: *A mlad'šej dit'ci ne taje mir'tukъ vzdaj se, da maŋi ne li starijšimъ, va v 'sem'směru imijuće.*

Mladší chlapci ať nedostávají stejnou porci, nýbrž menší než dospělí.

Tento případ není, co se církevněslovanského překladu týče, zcela průhledný. Pokud bychom se drželi čistě jednotlivých lexémů, pak slovní spojení *in omnibus* odpovídá církevněslovanskému *va v'sem'* a nominativ plurálu maskulina participia præsenti aktiva *imijuće* je zde ekvivalentem k latinskému participia perfecti passivi v ablativu *servata*.

Problematické ovšem je najít církevněslovanský protějšek k substantivu *paritas*. SJS IV. uvádí lexém **цѣмѣра**, který se vyskytuje pouze v Životě Metodějově, ve významu *odpovídající (příslušná) cena*, což příliš neodpovídá našemu kontextu. Připustíme-li, že čtení *směru* je správné a původní, bylo by možné uvažovat o sémantickém posunu. Dále můžeme hypoteticky uvažovat o záměně s lexémem **мѣра** při přepisování ze starší předlohy, není vyloučena ani chyba překladatele.

Eventuelně bychom také mohli zvážit, zda lexém *směru* nepatří ke slovnímu spojení *va v'sem'*. Pak by se ovšem muselo jednat o substantivum mužského rodu *směr*, žádné takové ovšem SJS neuvádí. Dalším problémem by pak byla absence akuzativního předmětu k participiu *imijuće*.

IV.

XLII, 6-8: Et **lectis quattuor aut quinque foliis** vel quantum hora permittit, **omnibus in unum occurrentibus** per hanc moram lectionis, si qui forte in adsignato sibi commissio fuit occupatus, omnes ergo in unum positi compleant.

28a, ř. 1-7 *Čtíte se 4 ili 5 listovъ ili koliko godina vzda. I doklě se te lekcije čtu, vsaki ... v komъ dl'gu ... budetъ pritacite, i tada vsi vkupъ pojte kumplětъ.*

Přečte se, kolik čas dovolí, čtyři nebo pět listů. Během četby se sejdou všichni, kterým byl přidělen nějaký úkol. A když jsou tedy pohromadě všichni, začne se kompletář.

Toto místo je problematické především kvůli dvěma ablativům absolutním, jejichž smysl se pokusil překladatel zabudovat do struktury souvětí. První z nich, *lectis quattuor aut quinque foliis* je rozveden do hlavní věty s imperativem v pasivu *čtíte se 4 ili 5 listovъ*.

Ablativ absolutní *omnibus in unum occurrentibus* byl s největší pravděpodobností přeložen imperativem *pritate*. Toto určení je ovšem pouze mým odhadem, ani s pomocí SJS nejsem schopna stanovit, od jakého slovesa je tento tvar utvořen, což působí nesnáze při další interpretaci. Hypoteticky lze uvažovat o dokonavém slovesu **притеци** s významem přiběhnout.

V.

LIII, 6-7: In ipsa autem salutatione omnis exhibeatur humilitas omnibus venientibus sive discendentibus hospitibus; **inclinato capite** vel **prostato omni corpore in terra** Christus in eis adoretur, qui et suscipitur.

34b, ř. 6-12: *V' pokloňenъji vsačasko umiļenъje vzdaj se vsimъ gostestemъ,¹⁰⁵ ki prihode ili othodetъ. Pokloňenijemъ glavomъ ili ... tělomъ na z(e)mlju padenijemъ H(rst)ъ vъ nihъ budi počtenъ, ki se ... prijemļe.*

Se všemi hosty se mniši loučí nebo vítají s veškerou pokorou; úklonou hlavy nebo i padnutím k zemi se v nich klanějí Kristu – vždyť ho v hostech skutečně přijímají.

Toto místo je zařazeno do kapitoly problematických případů především z důvodu nejednoznačnosti ablativních forem *inclinato capite* a *prostato corpore in terra*, u nichž nelzepodobně jako v dokladu č. I¹⁰⁶ jednoznačně rozhodnout, zda se jedná o ablativ instrumentální či ablativ absolutní. Na základě církevněslovanského překladu pomocí prostého instrumentálu *pokloňenijemъ glavomъ* a *tělomъ na z(e)mlju padenijemъ* a také novočeského překladu lze předpokládat, že se jedná spíše o ablativy instrumentální.

V tomto dokladu lze také upozornit na slovesné tvary *prihode* a *othodetъ*. Každé z uvedených sloves je opatřeno jinou koncovkou pro 3. osobu singuláru indikativu prézenta aktiva, jejíž klasická tabulková podoba je **-тъ**, ač je z kontextu zřejmé, že se vztahují ke společnému podmětu *gostъ*. U tvaru *prihode* došlo k odpadnutí jeru i koncového **-t**, zatímco v druhém případě je původní koncovka ještě zachována.

¹⁰⁵ Ostojić uvádí, že tento tvar se zde vyskytuje místo tvaru *gostemъ*.

¹⁰⁶ Viz s. 59.

7. Závěr

Církevněslovanský text Benediktovy Řehole vznikl v prostředí benediktinského kláštera na ostrově Pašmanu v poslední čtvrtině 14. století. Podle lexikálních archaismů lze i s odkazy na předchozí bádání předpokládat, že jeho předloha pochází již z 12. století. Tato skutečnost podporuje tezi o následném několikerém opsání textu, což se projevuje na chybách a neporozuměních, které mohou znesnadnit analýzu překladové techniky daného textu, stejně jako naše neznalost konkrétní latinské předlohy, kterou měl tvůrce církevněslovanského překladu a případně i opisovači k dispozici.

Jazyk tohoto díla je možné označit jako směs církevní slovanštiny charvátské redakce a národního jazyka čakavského ikavsko-ekavského nářečí. Text vykazuje četné odchylky od tabulkových tvarů klasické staroslověnštiny v oblasti hláskosloví, morfologie (koncovku *-mo* v 1. osobě plurálu indikativu prézenta a imperativu, odpadávání koncového *-tъ* ve 3. osobě singuláru) i syntaxe. Rozdíly lze nalézt také v biblických citátech, které se liší od znění běžných v ostatních charvátskohlaholských památkách.

Pro výslednou podobu textu je kromě výše uvedených skutečností zásadní také přístup překladatele, který v tomto případě nakládá s předlohou velmi volně. Spíše než o překlad se tak na mnoha místech jedná o parafrázi obsahu latinského textu. Je patrné, že překladatel se snaží o maximální možné zjednodušení předlohy a zcela zásadní je pro něj smysl výpovědi, nikoliv užití ekvivalentních výrazových prostředků podle tradičního úzu klasické staroslověnštiny. Analýza překladu ablativu absolutního je jednou z nejlepších možností, jak tyto uvedené tendence sledovat.

Excerpcí materiálu bylo v Benediktově Řeholi identifikováno 61 vazeb ablativu absolutního, na jejichž základě byla provedena analýza překladové techniky z latiny do církevní slovanštiny charvátské redakce. Ve 36 případech je ablativ absolutní tvořen pomocí participia perfekta pasiva, ve 24 případech pomocí participia prézenta aktiva, v jednom případě je užito gerundivum.

61 ablativů absolutních bylo zpracováno v 56 dokladech. Především z praktických důvodů bylo v některých případech nutné v rámci jednoho dokladu zpracovat více ablativů absolutních současně (kap. 6.1.1, doklad č. I; kap. 6.1.3, doklad č. II; kap. 6.2.3 doklad č. IV; kap. 6.5 doklady č. IV a V), v ostatních případech bylo dodržováno rozdělení dokladů na dvě základní skupiny podle obsaženého participia perfekta či prézenta. Vzhledem k různorodosti překladů lze toto řešení považovat za nejprůkaznější.

Do samostatných skupin byly zařazeny ablativy absolutní přeložené pomocí ekvivalentní staroslověnské vazby dativu absolutního (kap. 6.3), ablativy absolutní, které

nemají v církevní slovanštině ekvivalent (kap. 6.4), a dále problematické případy (kap.6.5). V těchto třech skupinách již nebyly doklady rozděleny podle participia, pomocí něhož je tvořen ablativ absolutní.

Překlad ablativu absolutního tvořeného pomocí participia perfekta pasiva byl v textu Benediktovy Řehole řešen několika způsoby. Nejpočetnější skupinou čítající deset dokladů jsou případy, kdy překladatel využil pro překlad větnou konstrukci. Ve čtyřech dokladech je užito vedlejší věty časové s finitním slovesným tvarem v indikativu prézenta aktiva (kap. 6.1.3, doklady č. I, II, VI, VII). V jednom dokladu překladatel užil pro vyjádření ablativu absolutního hlavní větu s finitním slovesným tvarem v indikativu prézenta (doklad č. V), ve třech pak byl ve větné konstrukci užit tvar imperativu (doklady č. IV, VIII, IX). U dvou dokladů (č. III a X) je možné identifikovat vazbu tvořenou slovesem být ve 3. osobě, plnovýznamovým slovesem v infinitivu a případně osobním zájmenem v dativu pro vyjádření činitele děje.

V devíti dokladech byl ablativ absolutní přeložen pomocí participia préterita aktiva, které se v šesti případech vyskytuje v nominativu plurálu maskulina (kap. 6.1.1, doklady č. I, II, III, IV, VI, VIII), ve třech pak v nominativu singuláru maskulina (doklady č. V, VII, IX).

V šesti dokladech je latinská polovětná konstrukce přeložena pomocí předložkové vazby. Ve čtyřech z těchto šesti dokladů je užita předložka *po* se substantivem v lokativu (kap. 6.1.4, doklady č. I, III, IV, VI), v jednom případě předložka *brez'* (doklad č. V) se substantivem v genitivu a taktéž v jednom případě předložka *razvě* (doklad č. II) se substantivem v genitivu.

Ve jednom dokladu je užito participia prézenta aktiva (kap. 6.1.2) a rovněž v jednom dokladu bezpředložkového instrumentálu (kap. 6.1.5).

V případě překladu ablativu absolutního obsahujícího participium perfekta pasiva je zřetelná tendence překladatele vyhnout se pasivním latinským konstrukcím a převést je do konstrukce aktivní. S touto transformací těsně souvisí snaha či dokonce nutnost vyjádřit podmět, kterým se velmi často stávají *mniši* či *bratř*. V některých případech je pak podmět nevyjádřený a na jeho místě stojí participium v nominativu plurálu.

Při překladu ablativu absolutního obsahujícího participium prézenta aktiva postupoval překladatel několika způsoby, podobně jako tomu bylo v případě participia perfekta pasiva. U pěti dokladů byl ablativ absolutní rozveden do větné konstrukce s finitním slovesným tvarem v indikativu prézenta aktiva (kap. 6.2.3, doklady č. I, II, IV) nebo v imperativu (doklady č. III a V).

V pěti dokladech sémanticky si velmi blízkých bylo užito bezpředložkového instrumentálu (kap. 6.2.5).

Ve třech dokladech bylo užito pro překlad participium prézenta aktiva ve funkci spojitě (kap. 6.2.1).

V jednom dokladu předkladatel užil substantiva s předložkou (kap. 6.2.4) a stejně tak pouze jednou bylo pro překlad ablativu absolutního užito participia préterita aktiva (kap. 6.2.2)

Speciální skupinu analýzy překladové techniky tvoří případy, kdy je při překladu z latiny do staroslověnštiny užita ekvivalentní staroslověnská vazba dativu absolutního (kap. 6.3). V textu Benediktovy Řehole byly takovéto případy, jejichž znění je navíc zcela identické, identifikovány pouze dva. V těchto dokladech je pro překlad latinského ablativu absolutního *dicente Apostolo* užito staroslověnský dativ absolutní *glagoljuću Apostolu*. Z takto malého počtu dokladů užití ekvivalentní vazby k ablativu absolutnímu jasně vyplývá, že pro překladatele Benediktovy Řehole již latinská polovětná konstrukce nebyla přirozeným a živým prostředkem pro vyjádření adverbialní okolnosti k ději řídící věty, a proto využíval jiných vyjadřovacích prostředků, než jakých bylo užito v textu Besěd z 11. století a textu Novljanského II. breviáře.

V sedmi dokladech nebylo možné ekvivalent k ablativu absolutnímu identifikovat (kap. 6.4). Tato skutečnost byla dána především nesrovnalostmi mezi latinskou a církevněslovanskou verzí textu (např. doklad č. IV). V některých případech církevněslovanský překladatel obsah ablativu absolutního ve svém překladu nijak nezachytil (např. doklad č. V) .

Pět dokladů bylo označeno jako problematických, především z důvodu kolísání ablativní vazby mezi ablativem absolutním a ablativem instrumentálním (kap. 6.5, doklady č. I, V), dále z důvodu užití gerundiva v ablativu absolutním (doklad č. II), ve dvou případech nebylo možné spolehlivě identifikovat a interpretovat církevněslovanský překlad (doklad č. III a IV).

Kromě obecných tendencí, které již byly naznačeny výše, lze vysledovat i další dílčí zajímavosti překladové techniky. Jistým specifikem je např. užití vazby slovesa **БЪИТИ** ve 3. osobě singuláru, infinitivu plnovýznamového slovesa a dativu osobního zájmena pro vyjádření činitele děje, která slouží pro vyjádření nutnosti a je tak ekvivalentní k latinskému opisnému časování pasivnímu (kap. 6.5, doklad I). Ve dvou dalších dokladech (kap. 6.1.3, doklad č. III a X) je však užito této konstrukce pro překlad ablativu absolutního.

Zajímavé je i užití duálu slovesa mající podmět *rodiče* (kap.6.1.3, doklad č. IX), což lze naopak označit spíše za jev bližší klasické staroslověnštině.

Za zmínku stojí skutečnost, že na rozdíl od latinského originálu církevněslovanský překladatel neuvádí čísla jednotlivých žalmů, ale cituje jejich počátky (kap. 6.1.4, doklad č. II).

V církevněslovanském překladu lze také identifikovat zjevné překladatelské omyly, jako např. jiný počet lekcí určených ke čtení (kap. 6.2.3, doklad č. IV). Na druhou stranu nelze ani vyloučit možnost, že překladatel v tomto případě pracoval s latinskou předlohou obsahující různočtení.

Z výše uvedených typů překladu ablativu absolutního do církevní slovanštiny chorvatské redakce jasně vyplývá, že církevněslovanský překladatel Benediktovy Řehole již dativ absolutní nechápal jako živý jazykový prostředek ekvivalentní k hojně užívané latinské polovětné konstrukci, na rozdíl od překladatele Besěd, který tuto staroslověnskou vazbu užíval v míře mnohem větší, což je jistě dáno dobou vzniku textu. Jakýmsi mezistupněm mezi textem Benediktovy Řehole a Besěd je pak překlad obsažený v Novljanském II. breviáři, kde dativ absolutní ještě najdeme ve více případech než v Řeholi avšak v menším počtu než v Besědách z 11. století.

Seznam použité literatury

Edice

1. Koupil, V. (ed.): Regula Benedicti - Řehole Benediktova. Praha 1998.
2. Linderbauer, B. (ed.): Sancti Benedicti Regula monasteriorum. Bonn 1928.
3. Ostojić, I.: Benediktinci u Hrvatskoj III. Split 1965.
4. Rogovskoga samostana sv. Benedikta regula (saec. XIV). Bibliofilska izdanja 15. Zagreb 1985.
5. Vajs, J: Psalterium palaeoslovenicum croatico-glagoliticum. Praha 1916.

Slovníky

6. Anić, V.: Veliki rječnik hrvatskoga jezika. Zagreb 2004.
7. Miklosich, F.: Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae 1862-1865.
8. Pražák, J. - Novotný, F. - Sedláček, J.: Latinsko-český slovník. Praha 1910.
9. Rječnik crkvenoslavenskoga jezika jezika hrvatske redakcije. I. svezak. Zagreb 2000.
10. Slovník jazyka staroslověnského I- IV. Praha 1966-1997.
11. Срезневский, И. И.: Материалы для словаря древнерусского языка I-III. Санкт-Петербург 1890-1912.

Odborná literatura

12. Bartoněk, A.: Řecko-latinská syntax v evropském kontextu. Brno 2008.
13. Conte, G. B.: Dějiny římské literatury. Praha 2003.
14. Damjanović, S.: Glagolski oblici u glagoljičnoj Reguli svetoga Benedikta. In: Drugi Hercigonjin zbornik. Zagreb 2005, s. 84-95.
15. Damjanović, S. a kol.: Povijest hrvatskoga jezika, 1. knjiga (Srednji vijek). Zagreb 2009.
16. Damjanović, S.: Tragom jezika hrvatskih glagoljaša. Zagreb 1984.
17. Dohnalová, A. - Kröhnová, I. - Tellerová, D.: Absolutní participiální vazby v řečtině, latině a staroslověnině. SPFFBU E 26 (1981) s. 97-108.
18. Hannick, Ch.: Zur altkroatischen glagolitischen Regula Benedicti. Slovo 56-57 (2008) s. 187-195.
19. Holzherr, G.: Řehole Benediktova – uvedení do křesťanského života (komentář). Praha 2001.

20. Fetková, P.: Homilie Řehoře Velikého v chorvatském církevněslovanském překladu ve srovnání s překladem českocírkevněslovanským (rukopis diplomové práce FF UK). Praha 1995.
21. Hercigonja, E.: Povijest hrvatske književnosti (Srednjovjekovna književnost). Zagreb 1975.
22. Konzal, V.: Latinské gerundium a gerundivum v staroslověnském překladu. *Slavia* 74 (2005) s. 167-190.
23. Kurz, J.: Jazyk staroslověnský (skripta). Praha 1969.
24. Kuťáková, E. - Vidmanová, A. a kol.: Slovník latinských spisovatelů. Praha 2004.
25. Marečková - Štolcová, E.: Valenční využití latinského ablativu ve větných strukturách. *SPFFBU E 36* (1991) s. 49-58.
26. Menge, H.: Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik. Darmstadt 2000.
27. Mikulová, J.: Absolutní konstrukce ve vybraných pozdně latinských textech. *SPFFBU N 10* (2005) s. 69-83.
28. Nečásek, L.: Staroslověnské dativní vazby participiální a jejich předlohy v řeckém textu evangelií. *Slavia* 26 (1957) s. 13-30.
29. Novotný, F.: Historická mluvnice latiny II. Praha 1955.
30. Novotný, F.: Základní latinská mluvnice. Praha 1992.
31. Polák, V.: Poznámky k staroslověnskému dativu absolutnímu. In: *Slovanské studie*, Praha 1948, s. 106-110.
32. Stanislav, J.: Datív absolutný v starej cierkevnej slovančine. *Byzantinoslavica* 5 (1933-1934) s. 1-112.
33. Večerka, R.: Slovanské počátky české knižní vzdělanosti. Praha 1963.
34. Večerka, R.: Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků. Olomouc 2006.
35. Večerka, R.: Syntax aktivních participií ve staroslověnštině. Praha 1962.
36. Zbavitel, D. - Strnad, J.: Učebnice sanskrutu. Praha 2006.

Příloha 1 - Tabulkový přehled dokladů s uvedením typu církevněslovanského překladu

27 dokladů obsahující ablativ absolutní s participiem perfekta pasiva					
typ překladu	opis pomocí větné konstrukce	opis pomocí participia préterita aktiva	opis pomocí substantiva s předložkou	opis pomocí participia prézenta aktiva	opis pomocí bezpředložkového instrumentálu
počet dokladů	10	9	6	1	1

15 dokladů obsahující ablativ absolutní s participiem prézenta aktiva					
typ překladu	opis pomocí větné konstrukce	opis pomocí bezpředložkového instrumentálu	opis pomocí participia prézenta aktiva	opis pomocí participia préterita aktiva	opis pomocí substantiva s přeložkou
počet dokladů	5	5	3	1	1

14 dokladů nezpracovaných na základě obsaženého participia			
typ překladu	překlad pomocí dativu absolutního	ekvivalent k ablativu absolutnímu chybí	problematické případy
počet dokladů	2	7	5

Příloha 2 - Soupis ablativů absolutních a jejich církevněslovanských ekvivaletů

ProL. 8: Exurgamus ergo tandem aliquando excitante noc **scriptura** ac **dicente**.

1b, ř.6: *Jure vstanimo n(i)ne, kada vzove nas* **Pismo govoreće**.

ProL. 8: Exurgamus ergo tandem aliquando **excitante nos scriptura** ac **dicente**.

1b, ř.6: *Jure vstanimo n(i)ne, kada vzove nas* **Pismo govoreće**.

ProL. 8: **Apertis oculis nostris** ad deificum lumen **adtonitis auribus** audiamus

1b, ř. 6-12: “*Otvoriv še ... oči n(a)ši ... i ... uši uslišimo*

ProL. 21: **Succinctis** ergo fide vel observantia bonorum actuum **lumbis nostris**

2a, ř. 15-16: *Prepojasav še t'gda věroju ... shrañenijem* **dobrimi děli boki n(a)še pokazan'ji e(van)j(e)lija**

ProL. 37: Ideo nobis propter emendationem malorum huius vitae dies ad indutias relaxantur **dicente Apostolo**: ...

3a, ř. 14-15: *Za něže nam* **sut** *sije d(a)ni na popravlenije n(a)ših* **(b) radi z'lih děl** *udałeni* **gl(agol)juću Apostolu**.

ProL. 47: Sed si quid paululum restrictius **dictante aequitatis ratione** propter emendationem vitiorum vel conservationem caritatis processerit, non illico pavore perterritus...

3b, ř. 14-17: *Imuče každo krěp'čeje i prav(a)dnoje popravlenija radi naših* **grihov** *i shrañenijem' ljub've přějdite. Togo radi užasnuv se ne otbigni puti sp(a)senija atd.*

ProL. 49: **dilatato corde** inenarrabili dilectionis dulcedine curritur via mandatorum Dei...

3b, ř. 21- 23: *sr(d)ce podavše v' [pravu] věru neizrečenoju sladostiju i z'lobosti tečenija puti b(o)žije zap(o)v(i)di...*

I,5: ...sine consolatione alterius sola manu vel brachio contra vitia carnis vel cogitationum **Deo auxiliante** pugnare sufficiunt.

4a, ř. 20-24: *bez družbe moči jedinu ruku vel laktom protivu grihu pl'tsku ili protivu pomišleniju, b(o)žiju pomoćju, moćni su(t') rvati se.*

I, 13: **His** ergo **omissis** ad coenobitarum fortissimum genus disponendum diuvante Domino veniamus.

5a, ř. 2-5: *Tagda ostaviv'še [vse] se [redi v'zvratio se] k'cinobitom* **, iže bo je(stb) silniji red** *ot(') vsih, b(o)žijeju pomoć'ju ...pritacimo.*

I, 13: **His** ergo **omissis** ad coenobitarum fortissimum genus disponendum **adiuvante Domino** veniamus.

5a, ř. 2-5: *Tagda ostaviv'še [vse] ce [redi v'zvratio se] k'cinobitom* **, iže bo je(stb) silniji red** *ot(') vsih, b(o)žijeju pomoć'ju ...pritacimo.*

II,2-3: Christi enim agere vices in monasterio creditur quando ipsius vocatur praenomine **dicente Apostolo**: ...

5a, ř. 11-14: *Zač'se město H(rst)a ... věrujućim ... v'ziva* **gl(agol)juću Apostolu**.

II, 19: Quod si ita **iustitia dictante** abbati visum fuerit, et de cuiuslibet ordine id faciet.

6b, ř. 5-6: *Ašće ... opatu pravdano [ne] budet* **, o vsakom redu to možet' nastaviti.**

V, 7-8: Ergo hi tales relinquentes statim, quae sua sunt, et voluntatem propriam deserentes et mox **exoccupatis manibus** et, quod agebant, imperfectum reliquentes vicino oboedientiae pede iubentis vocem factis sequuntur.

11a, ř. 17-19: *Tada je ti... .. takoje ostavivše svoja děla, ka dělahu meju rukama i iměhuposluhu se meštrovu vzdajutъ.*

VII, 6: **Actibus nostris ascendentibus** scala illa erigenda est.

13a, ř. 8-9: **Dobrimi n(a)šimi děli** onu skalu postaviti je nam.

VII, 8: Scala vero ipsa erecta est vita in saeculo, quae **humilitato corde** a domino erigatur ad caelum.

13a, ř. 15-19: *I ona skala gori postavena to je(stъ) n(a)mъ žitatъ sega svita, ki kъ B(og)u umilenim sr(d)cemъ na n(e)bo vzvedetъ nasъ.*

VII, 36: et sustinens non lacessat vel discedat **dicente scriptura**.

15a, ř. 18-20: *...v' trpnъji ne budi trudanъ ili pogibnuti ... pravi [namъ] Pismo*

VII, 56-57: Nonus humilitatis gradus est, si linguam ad loquendum prohibeat monachus et taciturnitatem habens, usque ad interrogationem non loquatur, **monstrante Scriptura**:

17a, ř. 1-5: *Deveta skalina umilenija jest' ki [je(stъ)] koludarъ ne pusti jazika ni riči i ml'čan 'je [veliko] drži, doklě ka ne uprose, ne od'govaraj, kazanijemъ [s(veta)go] Pisma:*

VII, 67: Ergo **his omnibus humilitatis gradibus ascensis** monachus mox ad caritatem dei pervenit illam.

17b, ř. 12-13: *I t'gda kada koludar' vse ... skaline imilenija izlize, ... pridetъ k ljubosti b(o)žijej.*

VIII, 4: Mox matutini, qui **incipiente luce** agendi sunt, subsequatur.

18a, ř. 17-18: *... .. i zoru viduće začni se jutrhě sl(a)va.*

IX, 5: **Quibus dictis** dicto versu benedicat abbas et sedentibus omnibus in scamnis legantur vicissim a fratribus in codice super analogium tres lectiones.

18b, ř. 3-5: *I po tomъ svršenji opatъ vzda blagoslovenъje i sideći brat'ji čtite se 3 lekcije v knigahъ.*

IX, 5: Quibus dictis dicto versu benedicat abbas et **sedentibus omnibus** in scamnis legantur.

18b, ř. 3-5: *i po tomъ svršen'ji opatъ vzda bl(agoslove)nъje i sideći brat'ji čtite se 3 lekcije v knigahъ.*

IX, 5: Quibus dictis **dicto versu** benedicat abbas et sedentibus omnibus in scamnis legantur vicissim a fratribus in codice super analogium tres lectiones.

18b, ř. 3-5: *I po tomъ svršenji opatъ vzda blagoslovenъje i sideći brat'ji čtite se 3 lekcije v knigahъ.*

X, 3: Et reliqua omnia, ut dictum est, impleatur, id est tu numquam minus a duodecim psalmodiarum quantitate ad vigiliis nocturnas dicantur **exceptis tertio et nonagesimo quarto psalmo**.

19a, ř. 4-10: *Ino vse, čto je(stb) najprije pisano držite se Nikadare mañe ot(') dviju na deste ps(al')mi na noćnu sl(a)vu peto ne budi. [To je(stb)] razvi dviju ps(a)l'mu, to je(stb) „Gospodi, čto se“, „Pridite vzradujim se“*

XI, 2: Id est **modulatis**, ut supra disposuimus, **sex psalmis** et **versu** residentibus cunctis disposite et per ordinem in subselliis legantur in codice , ut supra diximus, quattuor lectiones cum responsoriis suis.

19a, ř. 14-16: *To je(stb) ispojuće 6 ps(al')m(b) i berše sidite vsi spolu..... čtene budite4 likcije sb svoimi ř(spo)nš(or)i, kako smo prije pokazali.*

XI, 2: In quibus vigiliis teneatur censura, id est modulatis, ut supra diximus, sex psalmis ed versu **residentibus cunctis** disposite et per ordinem in subselliis legantur in codice.

19a, ř. 14-16: *To je(stb) ispojuće 6 ps(al')m(b) i berše i sidite vsi spolu..... čtene budite4 likcije sb svoimi ř(spo)nš(or)i, kako smo prije pokazali.*

XI, 7: **Dicto** etiam **versu** et **benedicente abbate** legantur aliae quattuor lectiones de novo testamento ordine, quo supra.

19b, ř. 3-6: *I po ñih b(e)r(a)š(b) i bl(agoslove)nije ... v'zdajutb i čtite se ... 3 lekcije ot(') s(veta)go e(van)j(e)lija*

XI, 9: **Quo perdicto** legat abbas lectionem de evangelia cum honore et timore stantibus omnibus.

19b, ř. 8-10: *Jegda se im'na dopoje, op(a)t(b) e(van)j(e)lije r'ci, i bratja ... stojte sb strahomb.*

XI, 9: Quo perdicto legat abbas lectionem de evangelia cum honore et timore **stantibus omnibus**.

19b, ř. 8-10: *Jegda se im'na dopoje, op(a)t(b) e(van)j(e)lije r'ci, i bratja ... stojte sb strahomb.*

XI, 10: **Qua perlecta** respondeant omnes Amen.

19b, ř. 11-12: *Jegda se dočte [e(van)j(e)lije], vsi otgovorite Amen.*

XI, 10: et **data benedictione** incipiant matutinos.

19b, ř. 19-21 *...I po tom b rci op(a)t(b) molitvu] i po molitvi počnite sl(a)vu jutrn'nju.*

XIII, 12: Plane agenda matutina vel vespertina non transeat aliquando, nisi in ultimo per ordinem oratio dominica **omnibus audientibus** dicatur a priore.

20b, ř. 32-33, 21a, ř. 1: *I na jutrn'i i na vič(e)rñi po an(tifon)i vsagda rečena budi m(o)lit(va) g(ospod)ña atd.*

XIII, 14: **Ceteris vero agendis** ultima pars eius orationis dicatur: Sed libera nos a malo.

21a, ř. 9-10: *A na ine godine ml'kom' čtite dari do onoga města, kadě pravi: I ne v(a)v(e)di n(a)sb v napastb.*

XXXV, 15: Intrantes et exeuntes hebdomadarii in oratorio mox **matutinis finitis** dominica omnium genibus provolvantur postulantes pro se orari.

23b, ř. 19-22: *Izlizuće i vlizuće n(e)d(i)lñici po jutrn'i v n(e)d(i)lñi danb vsej brat'ji do kolěna poklonite se proseće m(o)liti za se.*

XXXV, 17: **Quo dicto tertio** accepta benedictione egrediens subsequatur ingrediens et dicat.

24a, ř. 2: *I to reči je 3 kratb.* Primi b(lagoslove)nije izlazeć', i po tom b pride vlazeć' i r'ci: ...

XXXV, 17: Quo dicto tertio **accepta benedictione** egrediens subsequatur ingrediens et dicat.
24a, ř. 2: *I to reći je 3 kratъ .Primi blagoslovenije izlazeć', i po tomъ pride vlazećъ i r'ci: ...*

XXXV, 18: Et hoc idem tertio repetatur ab omnibus et **accepta benedictione** ingrediatur.
24a, ř. 9: *Toje ot(') [bratije] tri kratъ r'ci se, i [tako] prime b(lagoslove)nije vlizi [služi brat'ji].*

XXXVIII, 2-4: Qui ingrediens post missas et communionem, petat ab omnibus pro se orari, ut avertat ab ipso Deus spiritum elationis; et dicatur hic versus in oratorio tertio ab omnibus ipso tamen incipiente: Domine labia mea aperies, et os meum adnuntiabit laudem tuam; et sic **accepta benedictione** ingrediatur ad legendum.

25a, ř. 8-17: *V n(e)d(i)lju vlizi po misi ... [v s(ve)tu cr(i)kv'] prosi vse [bratije] moliti za se, da ga B(og)ъ izbavitъ ot(') d(u)ha gizde, i r'ci sъ b(e)r(a)šъ před'oltaremъ: ... G(ospod)i, ustně moje otvrzaješi i usta moja vzvěst(e)tъ hvalu tvoju. 3 krat'i vsa brat'ja r'cite. I tako v'zamъ b(lagoslove)nije vlizi čtiti ...*

XXXVIII, 3: Et dicatur hic versus in oratorio tertio ab omnibus, **ipso** tamen **incipiente**
25a, ř. 11-12: *i r'ci sъ b(e)r(a)š(ъ) před'oltarem... ..*

XXXIX, 10: Pueris vero minore aetate non eadem servetur quantitas sed minor quam maioribus **servata in omnibus paritate**.

26a, ř.16-19: *A mlad'sej dit'ci ne taje mir'tukъ vzdaj se, da maňi ne li starijšimъ, va v'sem 'směru imijuće.*

XLII, 6-8: Et **lectis quattuor aut quinque foliis** vel quantum hora permittit, **omnibus in unum occurrentibus** per hanc moram lectionis, si qui forte in adsignato sibi commisso fuit occupatus, omnes ergo in unum positi compleant.

28a, ř. 1-7 *Seduće vsi na vkupъ' poslušajte čtenija o(ta)cъ i čtite se 4 ili 5 listovъ ili koliko godina vzda. I doklě se te lekcije čtu, vsaki ... v komъ dl'gu ... budetъ pritacite, i tada vsi vkupъ' pojte kumplětъ.*

XLIII, 1: Ad horam divini officii mox auditus fuerit signus, **relictis omnibus**, quaelibet fuerint in manibus, summa cum festinatione curratur.

28a, ř. 20 *Na službu b(o)žiju, koliko zvonъ uslišite, vse ostavivše, čto budetъ meju rukama ... brzo tavíte*

XLIII, 15-16: Si denuo non emendaverit, non permittatur ad mensæ communis participationem, sed sequestratus a consortio omnium reficiat solus, **sublata ei portione sua vini**, usque ad satisfactionem et emendationem.

29a, ř. 14-18: *A ot nova, ako ne popravít se, ne posadi se za stolomъ z bratiju, na samъ o sebi sedi i jijъ brez'vina do popravlěniya pokajaniemъ.*

XLIV, 1-2: Ante fores oratorii prostratus iaceat nihil dicens nisi tantum **posito** in terra **capite** stratus pronus omnium de oratorio exeuntium pedibus.

29b, ř. 11-12: *Prěd'dvarmi cr(i)lvenimi ...leži nicъ položъ gl(a)vu na z(e)mľi protivъ nogama onihъ, ki is crikve izlaze ničtore govore.*

XLVIII, 6: Et agatur nona temperius, **mediante octava hora** et iterum, quod faciendum est operentur usque ad vesperam.

31a, ř.15-18: *I počekajuće zvonite na nonu, ... i po noni dari do vičerně dělajte*

XLVIII, 12: **Facto** autem **primo signo** nonae horae deiungant ab opera sua singuli...
31b, ř. 12-13: *I kada prvi zvonъ na nonu udri, ostavivše ... dělo svoje budite gotovi.*

LII, 2: **Expleto opere dei** omnes cum summo silentio exeant et habeatur reverentia deo.
34a, ř. 3-6: *Isplnivše b(o)žiju službu, vsi ... mlkomъ vanъ izlizite i vzdajte počtenъje B(o)gu...*

LII, 5: Ergo qui simile opus non facit, non permittatur **explicito opere dei** remorari in oratio.
34a, ř. 12-14: *I t'gda, ki togo ne tvori, jemu se ne vzda prošćenje po službi v cr(i)kvi ostati.*

LIII, 6-7: In ipsa autem salutatione omnis exhibeatur humilitas omnibus venientibus sive discendentibus hospitibus; **inclinato capite** vel **prostato omni corpore in terra** Christus in eis adoretur, qui et suscipitur.

34b, ř. 6-12: *V' poklońnenъji vsačasno umiļenъje vzdaj se vsimъ gostestemъ, ki prihode ili othodetъ. Poklońnijemъ glavomъ ili ...tělomъ na z(e)mlju padenijemъ H(rst)ъ vъ nihъ budi počtenъ, ki se ... prijemļe.*

LIII, 13-14: Pedes hospitibus omnibus tam abbas quam cuncta congregatio lavet, **quibus lotis** hunc versum dicant: Suscepimus, deus, misericordiam tuam in medio templi tui.

35a, ř. 1-6: *I nožě ...gostemъ op(a)tъ i brat'ja vsi umivajte. I kada nožě umijutъ ..., r'cite sъ b(e)r(a)šъ: „Prijahomъ, B(o)že, milost' tvoju po srěde cr(i)kve tvojeje“.*

LIII, 24: **petita benedictione** pertranseat dicens sibi non licere conloqui cum hospite.

35b, ř. 11-12: *... .. i prosi ot (') nihъ bl(agoslovļe)nija, i mini je rek: ni mi dl'gъ s gostmi govoriti.*

LVIII, 14: Et si **habita secum deliberatione** promiserit se omnia custodire et cuncta sibi imperata servare, tunc suscipiatur in congregatione.

38b, ř. 11: *Ašće smisliv se obeća vse [to] držati i vse to, ča mu se zaponovi hraniti, togda prijatъ budi mejju brat'ju.*

LIX, 5: Faciant ex rebus, quas dare volunt, monasterio donationem, **reservato sibi**, si ita voluerint, **usu fructu**.

40a, ř. 11-13: *Takoje, ako hoćeta, naredita, da [i] nima, ašće ima se ljubi, [i molstiru] prihodak budi.*

LXII, 10: Quod si nec emendaverit, **clarescentibus culpis** proiciatur de monsterio.

42a, ř. 24-26: *Jako li ...tako [pokazanъ] ne popraviti se, pokazav'se mu ... jeho grihъ, i [krivostъ] ot(') molstira otvrzi se.*

LXIII, 15-16: Ubicumque autem sibi obviant fratres iunior priorem benedictionem petat, **transeunte maiore** minor surgat.

43b, ř. 5-7: *Voļa kadě bratъ brata usrite, m'la'jši starišemu pokloni se, před'staršimъ m'la'jši vstani.*

LXXI, 3: **Praemisso** ergo abbatis aut prepositorum, qui ab eo constituuntur, **imperio**, cui non praemittimus privata imperia praeponi.

48b, ř. 14-16: *I tagda voļa op(a)tu voļa starijšemu bratu, ki ot(') nēga narejenъ jestъ, posluhъ višni vzdati mu jestъ.*

LXXIII, 8: Quisquius ergo ad caelestem festinas hanc minimam inchoationis regulam descriptam **adiuvante Christo** perfice.

50a, ř. 2-5: *I t(a)gda [, brat'ja,] voľa ki na n(e)b(e)sko c(ěsarstvo) hitit se, malo počtenije regulě, ko pisano jestъ **pomoćiju H(rst)a** svr'site.*

LXXIII, 8: Et tunc demum ad maiora, quae supra commemoravimus, doctrinae virtutumque culmina **deo protegente** pervenies.

50a, ř. 6-10: *I po tomъ najveć'se zapovědi dobrih dělъ [i prudnihъ] kako smo prije spomiňali [i pisali **G(ospod)a B(og)a pomoćiju** dojdeši [, komu je(stъ) sl(a)va i država v' vse věki].*